

IFD

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Journal of Theology Faculty

e-ISSN: 2757-6418

(Aralık / December 2022) 3/2

NİSÂ SÛRESİ BAĞLAMINDA YETİM HUKUKU İLE İLGİLİ ÂYETLERİN EDEBÎ ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Literary Style Characteristics of Verses Related to Orphan Law in the Context of Surah Nisa

BEDRİYE DURAN BAKIRCI - RAMAZAN KAZAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye
Master's Degree Student, Süleyman Demirel University Social Sciences Institute, Basic Islamic Sciences Isparta, Turkey

bedriyeduran@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-3470-4001 <https://ror.org/04fjte88>

Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye

Prof. Dr. Süleyman Demirel University, Faculty of Theology Basic Islamic Sciences Isparta, Türkiye

ramazankazan@sdu.edu.tr

orcid.org/0000-0003-3103-111X <https://ror.org/04fjte88>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi /Received : 29 Ağustos/August 2022

Kabul Tarihi/Accepted : 01 Kasım/November 2022

Yayın Tarihi/Published : 30 Aralık/December 2022

ATIF / CITES AS

Duran Bakırcı, Bedriye - Kazan, Ramazan “Nisâ Sûresi Bağlamında Yetim Hukuku ile İlgili Âyetlerin Edebî Üslup Özellikleri”. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık/December 2022), 267-296.

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. Yayıncı / Published by: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Burdur Mehmet Akif Ersoy University Theology Faculty. Burdur, Türkiye.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Bedriye DURAN BAKIRCI – Ramazan KAZAN.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Bedriye DURAN BAKIRCI %75 - Ramazan KAZAN %25

Literary Style Characteristics of Verses About Orphans in the Context of Surah Nisa

Abstract

The fact that the Qur'an contains a literary style and includes it in its messages is one of its significant features. When it comes to literary style in Arabic literature, the science of rhetoric, which consists of the sciences of "meâni, beyân and bedî", comes to mind. The fact that the word or expression differs according to its context, and its ornamentation in terms of wording and meaning shows its literary aspect. In this study, "the literary style features of the verses about orphans in the context of Surah Nisa" will be discussed. The literary style features of the verses in the relevant surah will be discussed under two main headings. In the first one, brief information about the style and the style of the Qur'an, and in the second title, the literary styles in the related verses will be examined. In addition, the verses in which the word orphan and its rights are mentioned will be discussed under headings with their originals and translations. The strange words in each verse will be briefly explained and attention will be drawn to their literary styles. In the first place, the term meanings of the literary styles and the reason for the revelation will be given in order to clarify the meaning of the verse. After the literary features of each verse are completed, the article will be completed with a short evaluation based on these styles. The aim of this paper is to reveal, at least partially, how deep the Qur'an has in terms of phonetics, style and literature, in the context of the verses about orphans in the Surah Nisa.

Keywords: Surah Nisa, Rhetoric, Style, Qur'anic Style, Tafsir

Nisâ Sûresi Bağlamında Yetimlerle İlgili Âyetlerin Edebî Üslup Özellikleri*

Öz

Kur'an-ı Kerim'in edebî üslubu, içinde barındırması ve mesajlarında buna da yer vermesi onun önemli özelliklerinden birisidir. Arap Edebiyatında edebî üslup denilince "meâni, beyân ve bedî" ilimlerinden müteşekkil belâgat ilmi akla gelmektedir. Sözün veya ifadenin bağlamına göre farklılık göstermesi, lafız ve mâna bakımından süslenmesi onun edebî yönünü gösterir. Bu çalışmada "Nisâ sûresi bağlamında yetimlerle ilgili âyetlerin edebî üslup özellikleri", konu edinilecektir. Konuyla alakalı sûrede geçen âyetlerin edebî üslup özellikleri iki ana başlıkta ele alınacaktır: Birincisinde üslup ve Kur'an üslubu ile ilgili kısa bilgiler, ikinci başlıkta ise ilgili âyetlerde geçen edebî üsluplar incelenecektir. Ayrıca yetim lafzının ve haklarının geçtiği âyetler asılları ve meâlleriyle başlıklar halinde ele alınacaktır. Her âyette geçen garip kelimeler kısaca açıklanacak, edebî üsluplarına dikkat çekilecektir. İlk geçtiği yerde üslupların kısaca terim anlamlarına ve âyetin varsa anlamının netleşmesi açısından nuzûl sebebine de yer verilecektir. Her âyet edebî özellikleri tamamlandıktan sonra bu üsluplardan hareketle kısa bir değerlendirme ile makale tamamlanacaktır. Bu makalenin amacı, Kur'an'ın gerek fonetik bakımdan gerek üslup ve edebî bakımdan ne büyük bir derinlik barındırdığını kısmen de olsa Nisâ sûresinde geçen yetimlerle ilgili âyetler bağlamında ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Nisâ Sûresi, Belâgat, Üslup, Kur'an Üslubu, Tefsir

Summary

Allah has created mankind most honourable and he entrusted him with duties. Responsibilities towards Allah and His creations are the top most duties. Watching over vulnerable and underprivileged elements of society are the most important parts of one's duty towards creations. Orphans are one of those elements. Surah An-Nisa was revealed in the city of Madîna, therefore it is referred as Medeni surah. Their key feature is that they lay out perfect societal model while cancelling off the remnants of jahiliyya (age of ignorance). Orphans, vulnerable and woman did not have social value or position during jahiliyya. Through Quranic revelation protection of orphan rights were adjudicated.

When we examine Surah An-Nisa in terms of rhetoric, we learn that surah emphasizes on orphans, women and matrimonial law issues as well as matters related to people of the book with a flawless language. Many of those ayahs highlight the rights of orphans. In this article, we studied Surah An Nisa with respect to literary style features of ayahs on orphans from different perspective. The purpose of this article is to display Quran's profound feature in regards to rhetoric, literary and phonetic while exhibiting ayahs on orphans in Surah An Nisa. We handled the task under two main headings: firstly the definition of style and its types, secondly aforementioned ayahs' literary style features and arts studied in respect to learnings of "meani, bayan and bedi". We seek to use such method for the subject to be better understood. We follow the method that starts with translation of the ayah into Turkish and explaining the reason for revelation if there is any. We also explained strange words in the mentioned ayah. Afterwords, we examined the ayah

* Bu çalışma 16 Aralık 2022 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulan "Nisâ Sûresi'nin Edebî Üslup Açısından İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışması esas alınarak hazırlanmıştır. / This study was prepared on the basis of the master's thesis titled "Analysis of Sûrah An-Nisa in Terms of Literary Style", which was defended on 16 December 2022 at the Süleyman Demirel University Social Sciences Institute.

in respect to rhetoric and briefly identified the meanings of styles that we found out. Lastly, we evaluated each chapter shortly and concluded with general statement.

Surah An-Nisa ayah numbers “2-3-5-6-9-10 and 127” are about orphans. The second ayah which “reveals orphans” rights is an artful masterpiece rhetorically. Taking into account their past, ayah uses metonymy and calls them orphan. Using Makniyya metaphor, exploiting orphans’ wealth likened to easily consumed dish. Furthermore, with tasrihiyya metaphor believers are warned by stating that do not acquire orphans wealth unlawfully, by doing so you will impure (haram) your pure (halal) earnings. This statement uses the art of ‘tibak’ which includes opposite meaning words being used in the same sentence.

In the third ayah, the subject matter is introduced with a declarative sentence (khabar), which is a condition that does not state a demand. The 127th ayah, which complements the same subject, has the feature of a requesting sentence (insha). The third ayah deals with the need to be just towards orphans and, with an implicit style, invites to show empathy to those who take custody of orphans. Another style used in the ayah is an allusion to criticism. The Almighty draws attention to the fact that it would be more correct for a man to marry one woman to ensure justice. Because of the increase in the number of spouses and the children, the phrase “أَلَا تَعُولُوا” is used to indirectly imply “injustice.” Using the linguistic art form of taviye, which is to use the far meaning of a multi-meaning word rather than the immediate one, the term’s “تَعُولُوا” second meaning is used here. An immediate meaning of this term is “sustenance for an increasing family,” but the second meaning is “deviating from righteousness,” “straying away from the right path,” “abandoning justice of Allah.” The words “تَعُولُوا-تَعْدِلُوا” that follow the ayah that I have briefly explained above use another linguistic artform of wordplay called murâatu’n-nazîr, contrasting with the phrase “أَلَا تَعُولُوا-أَلَا تَعْدِلُوا” that talks about injustice. The styles of the artistic science of bedî adorn and substantiate this thesis.

The artistic style of itnab, that uses unnecessarily prolonged wording, explained without leaving any question marks in the minds of readers the importance of protecting the property of orphans. This was done by drawing attention to the importance of the commands and prohibitions parts of the requesting sentence (insha) in ayahs 5 and 6, which in itself is a subject of spiritual science. Scholars of rhetoric (balagha) say that just as concise wording is essential for succinctness (ijaz), prolonging it (itnab) with useful words is also useful. In addition, the Supreme Creator’s reciprocal style (muqabala) discusses situations when the property of an orphan can or cannot be eaten up. He attracted attention by using words “poor” and “rich” thus not making them settle in readers’ minds. In the ninth and tenth ayahs, Almighty Allah states in a multi-meaning word style (mushakala) that the property of orphans cannot be eaten up and that if anyone infringes on their possessions, they will be thrown into the fire of unknown intensity. When the subject is evaluated in the light of these explanations: Almighty God has informed us, His servants, in the surahs about the rights of orphans under three headings. First of all, He explains that the property of orphans should not be transgressed, that they should be given their possessions in full in the presence of witnesses once they reach puberty, and that if they are dissolute, they should be treated well and all their needs should be provided. In the second part, it is explained who can use from orphan’s property, who cannot use from it, and under what circumstances it is possible to marry orphan girls. Finally, in the tenth ayah, if you ignore these orders and abuse the property of orphans, the warning is given that “it will be as if you have filled your bellies with fire.” The situation of these people is summarized in the metaphor related to the future through metonymy and metaphorical representation. Almighty Allah first draws a legal framework for the saving and protection of the orphan’s property. Finally, those who violate the property of an unprotected orphan in distress, whose belongings and life are guaranteed by Divine protection, are severely condemned and warned with the torment of Hell.

Thus Allah revealed Quran’s ayahs and words with such clarity and eloquence. He showed his servants the subtlety of rhetoric with the rapport of sounds and words. We are of the opinion that studying Quran in terms of rhetoric and lexicon should not be only in the interest of linguists but also all scholars who engage in Quranic sciences. Indeed, profundity of style and the meaning of holy book can only be comprehended by mastering the subtlety of the Quran’s language. In this way, if Quran is studied by literal beauty of style taken into consideration, rapport and other qualities of the text would be understood better. In conclusion, we witnessed that Divine Reflection is by far more superior to words of mankind and how it is said is beyond the meaning of the script.

Özet

Allah Teâlâ insanı en şerefli varlık olarak yaratmış ve ona birçok görev yüklemiştir. Bu görevlerin başında elbette kendisine ve yarattıklarına karşı olan sorumluluklar gelmektedir. İnsanın yaratılmışlara karşı görevlerinin başında toplumda güçsüz, korumaya muhtaç her ne varsa koruyup kollaması gelmektedir. Yetim de bunlardan birisidir. Nisâ sûresi medenî bir süredir. Medenî sürelerin temel özelliği cahiliye kalıntılarını ortadan kaldırarak temiz bir toplum modeli ortaya koymaktır. Çünkü Cahiliye Dönemi’nde yetim, kadın ve güçsüzün yeri, değeri yoktu. İşte Kur’an bu sosyal derde çare getirmiş yetim haklarının korunmasını âyetlerle hükme bağlamıştır.

Nisâ sûresini belâgat açısından incelediğimizde en belîğ ifadeler kullanılarak yetim, kadın, miras, aile hukuku ayrıca ibadet ve ehli kitapla ilgili konuların ele alındığını bu konulardan oldukça fazla âyetin ise yetim hukukundan bahsettiğini gördük. Biz de makalemizde Nisâ sûresinin çalışılmayan yönüyle yetimlerle ilgili âyetlerin edebî üslup özelliklerini inceledik. Bu makalenin amacı, Kur’an’ın gerek fonetik bakımdan gerek üslup ve edebî bakımdan ne büyük bir derinlik barındırdığını kısmen de olsa Nisâ sûresinde geçen yetimlerle ilgili âyetler bağlamında ortaya

koymaktır. Edebî üslup denilince “meâni, beyân ve bedî” ilimlerinden müteşekkil belâgat ilmi akla gelmektedir. Konuyla alakalı sûrede geçen yetimlerle ilgili âyetlerin edebî üslup özelliklerini iki temel başlıkta ele aldık: Birinci başlıkta genel olarak üslubun tanımı ve üslup çeşitleri, ikinci başlıkta yetimlerle ilgili âyetlerin edebî üslup ve sanatlarını meâni, beyân, bedî ilmi çerçevesinde ele aldık. Konun daha iyi anlaşılması için şöyle bir yöntemi kullanmayı uygun bulduk. İlk önce ilgili âyeti, Türkçe mealini sonra varsa nüzul sebebini ve âyette geçen garip kelimeleri açıkladık. Son olarak da âyeti belâgat ilmi yönüyle inceleyip tespit ettiğimiz üslupların lügat ve terim anlamını özet olarak verdikten sonra her bölümde kısa bir değerlendirme yaparak genel bir sonuçla bitirdik.

Sûrede tespit ettiğimiz yetimlerle ilgili âyetler şunlardır: “2-3-127-5-6-9-10.” Sûrede yetim hukukundan bahseden ikinci âyet âdeta bir sanat deryası niteliğindedir. İnşâ talebî cümlesi ile “yetimlere mallarını veriniz” emir fiili ile konuya giriş yapılmaktadır. Yine aynı âyette mecâz-ı mürsel üslubu kullanılarak bunların geçmişteki durumları göz önünde bulundurulmuş yetim denilmiştir. Arkasından istiâre mekniye üslubu ile yetimin malını yemek; kolayca yenilebilen bir yemeğe benzetilmiş, yine istiâre tasrihiye yoluyla da inananlara; temiz (helal) yollardan kazandığımız mallarımıza, yetimin malını haksız yere katarak murdar (haram) etmeyin uyarısı ile zıt ifadeler (temiz-pis) kullanılarak tıbak sanatı ile dikkat çekilmiştir.

Üçüncü âyette konuya talep bildirmeyen bir şart niteliğindeki haber cümlesi ile giriş yapılmaktadır. Aynı konun tamamlayıcısı olan 127. Âyette ise inşâ cümlesi özelliğini taşımaktadır. Üçüncü âyet yetimlerin velayetini üstlenene empati yaparak yetimlere karşı adâletli olmaları gerektiğini teşbihî zimni üslubu ile ele almaktadır. Âyette bir diğer üslup kinâye çeşitlerinden tarizdir. Yüce Allah erkeğe tek eşle evlenmenin adâleti sağlamak açısından daha doğru olacağına dikkat çekmektedir. Zira eşlerin sayısının artması ve çoluk çocuğun çoğalması “أَلَا تَعْلَمُونَ” “adâletsizlik” kelimesi ile dolaylı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca biri yakın diğeri uzak iki anlamda kullanılan “تَعْلَمُونَ” lafzında yakın anlamındaki ailenin çoğalması onların nafakaları değil de Allah Azze ve Celle haktan sapmak, uzaklaşmak, adâleti terk etmek mânasındaki uzak anlamında kullanarak tevriye sanatı yapmıştır. Kısaca açıkladığımız bu âyetin devamında gelen “تَعْلَمُونَ-تَعْلَمُونَ” kelimeleri arasında cinâs; “أَلَا تَعْلَمُونَ-أَلَا تَعْلَمُونَ” adâlet anlamındaki bu üç kelime ise tezatın dışında mâna bakımından birbirine uygun murâatu’n-nazîr vardır. Bedî ilmindeki üsluplar konuyu tezyin ve tekit etmektedir.

Beş ve altıncı âyetlerde önemine binaen yetimlerin mallarını koruma noktasında meânî ilminin konularından inşâ cümlesinin emir ve nehiy kısımları ile dikkat çekilerek İtnâb üslubu kafalarda soru işareti bırakmaksızın açıklanmıştır. Belâgat âlimleri nasıl ki icâz için az ve öz lafız şart ise itnâb için de faydalı sözle uzatmak şarttır demektedirler. Ayrıca Yüce Yaratıcı mukâbele üslubu ile yetimin malının hangi durumlarda yenilip yenilemeyeceğini; “fakir ve zengin” lafızlarıyla dikkat çekmiş ve zihinlerde yerleşmesini sağlamamıştır. Dokuz ve onuncu âyetlerde ise Yüce Allah yetimlerin mallarının yenilemeyeceğini, şayet yiyen olursa da şiddeti bilinmeyen ateşe atılacağı müşâkele üslubu ile ifade etmiştir. Bu açıklamalar ışığında konu değerlendirildiğinde: Yüce Allah sûrede yetimlerin haklarını üç başlık altında biz kullarına bildirdi. İlk önce yetimlerin mallarının yenilmemesi gerektiğini, bülüğ çağına geldiklerinde eksiksiz olarak şahit huzurunda verilmesini, şayet sefil iseler onlara iyi davranılmasını ve tüm ihtiyaçlarının sağlanmasının zaruretini açıklıyor. İkinci kısımda yetimin malından kimlerin yiyebileceğini, kimlerin yiyemeyeceğini ve hangi durumlarda yetim kızlarla evlenilebileceğinin şartlarını açıklıyor. Son olarak onuncu âyet ile de şayet bu emirleri dikkate almaz yetimlerin mallarını haksız bir şekilde yerseniz “karınlarınıza ateş doldurmuş gibi olursunuz.” uyarısı ile bu kişilerin durumlarını alakası geleceğe itibar olan mecâzî mürsel ve istiâre temsiliye yoluyla özetliyor. Yüce Allah önce yetimin malının tasarrufu ve korunması hakkında hükmî bir çerçeve çiziyor. Son olarak da korumasız, zor durumdaki yetimin malı ve kendisi İlahî bir koruma ile güvence altına alınarak ihlal edenler ise şiddetle kınanarak cehennem azabı ile uyarılıyor.

Böylece Yüce Allah, Kur’an-ı Kerim’in âyet ve kelimelerini fasih ve belîğ bir şekilde inzâl buyurmuş ve belâgat ilminin inceliklerini ses ve sözün uyumuyla kullarına göstermiştir. Kur’an’daki âyetlerin lügavî ve belâğî yönden incelenmesinin yalnızca dilcilerin değil, Kur’an ilimleriyle meşgul olan bütün ilim adamlarının üzerinde durması gerektiği kanaatine varılmıştır. Zira İlahî kitaptaki mâna ve üslup derinliğinin kavranmasının ancak dildeki inceliklere vakıf olmakla mümkün olduğu müşâhede edilmiştir. Böylece Kur’an-ı Kerim’de âyetler incelenirken ondaki edebî güzellikler dikkate alınarak tahlil edilirse lafız mâna bütünlüğü ve diğer özellikler daha iyi anlaşılacaktır. Sonuç olarak İlahî Kelâm’ın beşerin kelimadan öte muhteşem bir icâz olduğunu ve ne söylediğinin ötesinde nasıl söylenmesi gerektiğini müşâhede etmiş olduk.

Giriş

İnsan, eşref-i mahlûkattır. Bu şerefli varlığı, diğer bütün varlıklardan ayıran en önemli özelliği, aklın süzgecinden geçirdiği düşüncelerini söze dökmesidir. İnsan kendini söz ile ifade eder ve iletişimini güzel kelimelerle süslediği kelamıyla sağlar. Hangi dili konuşursa konuşsun duygusunu, düşüncesini kapsamlı bir şekilde söz ile ifade eder. Söz kişinin vitrinidir, aynasıdır. Kişi gücünü, sözün gücünden alır. İnsan, kendini güzel bir şekilde ifade etmek için kelimeleri imbikten geçirerek kullanmaya çalışır. Yine o, muhatabını etkisi altına alacak ses ve söz uyumundaki sanatsal tınıyı yakalamayı düşünür. Bunu yaparken amaç sadece düşüncüyü ifade etmek değildir. Düşüncesini söylerken karşısındaki kişinin kalbini de etkisi altına alacak bir anlatım kullanmayı amaçlar.

Arap Dili ve Belâgatının en önemli ve temel kaynaklarından olan Kur'ân-ı Kerîm, edebî üslubu bakımından bizlere örnek teşkil eder. Bu sebeple Kur'an'ın gerçek anlamda anlaşılması ve içeriğinin değerlendirilmesi, edebî niteliklerinin idrak edilebilmesi ancak Belâgat ilminin inceliklerine vâkıf olmakla mümkündür. Belâgat ilmi genel olarak “meâni, beyân ve bedî” olmak üzere üç bölümdür. Meâni ilmini bilmek, sözün îcaz yönünü, belâgatın cümle ile ilgili konularını ve bu konuların cümlede kullanılışlarını ele alarak anlamayı amaçlar. Beyân ilmi, insana farklı söz ve maksadını ifade etme melekmesini kazandırmayı öğretir. Bedî ilmi, söz ve lafızları tezyîn etme sanatıdır. İşte bu noktada Kur'an'ı anlamak için de Belâgat ilmine vâkıf olmak gerekir. Dolayısıyla belâgat ilminin müstakil bir ilim olmasından itibaren Kur'an'ın üslupları birçok âlim tarafından çalışılmıştır.

Günümüzde de Kur'an üzerine önemli çalışmalar yapılmaktadır. Kur'an pek çok edebî üslubu barındıran bir ilâhî kelim olduğundan keşfedilmeyi bekleyen bir o kadar âyet de mevcuttur. Bu bağlamda Nisâ sûresindeki yetim hukuku ile ilgili âyetlerin edebî üslup özellikleri, makalemizin konusunu oluşturmaktadır.

1. Üslup ve Çeşitleri

1.1. Üslubun Tanımı

Arapçada “س-ل-ب” kökünden türetilmiş bir isimdir. Lügatte; gidilen yol, tarz, usûl, eda, yöntem, deyiş, yazı veya yapış tarzı, kendine has ifade tarzı, bir eserin şekil ve ifade yönü, kötü bir yolda olmak gibi anlamlara gelmektedir.¹ Terim olarak üslup; bir yazarın, bir konuşmacının, kendi düşüncelerini ifade etmek için lafızları seçerken ya da sözlerini düzenlerken izlediği yol, anlamları ifade ederken de başkalarından ayrıldığı konu veya sözün taşıdığı özelliştir. Bir başka ifadeyle “bir dilin yazar ve şairler vasıtasıyla ince bir zevk, titizlik ve güzellikle sanatkârın şahsiyetini gösterir tarzda işlenişine” üslup adı verilir.²

1.2. Üslubun Önemi

Bir konunun önemi ve sırları esasında tanımında saklıdır. Yukarıda tanımı yapılan üslup konunun önemini ortaya koymaktadır. Üslup; bir yazarın, bir konuşmacının, kendi fikirlerini ifade

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Daru'l Sadır, 2010), 1/472; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1989), 1129; Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Yedi Gece Yayınları, 2001), 16-17.

² İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 1/472; İsmail Durmuş, “Üslup”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/383-384.

etmek için sözlerini seçerken takip ettiği yol ve diğerlerinden ayrıldığı farklılıktır.³ Elbette bunu ortaya koyarken dili en güzel biçimde kullanmak ve kelimeler arasında fonetiğe önem vererek muhatabına tesir etmek gerekir.

Üslubun önemini Rabbimizin sözleri, en güzel şekilde ortaya koymaktadır. وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا “Mü'min kullarıma de ki: konuşurken, sözünün güzeliyle konuşsunlar. Çünkü şeytan aralarındaki havayı gerginleştirir.”⁴ Başka âyette Musâ (عَلَيْهِ السَّلَام) ve kardeşine hitaben اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى “İkiniz beraber Firavun’a gidin! Çünkü o sınırı çok aştı. Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslupla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer.”⁵ Âyetlerden de anlaşıldığı üzere kişinin karşısındaki Firavun dahi olsa tesir etmek için sözün en güzeliyle, etkili bir üslup kullanmak gerekmektedir.

Dilimizde de üslubun önemini ortaya koyan oldukça fazla atasözü ve vecize bulunmaktadır. Fransız Buffon’un (öl. 1246/1830) “Üslup insanın ta kendisidir” cümlesini Recaizade Ekrem’in (öl. 1914) Türkçemize “ üslubu beyan aynıyle insandır.” şeklindeki aktarması “*Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır.*” darbimeseli, “*Yanlış üslup doğru sözün katilidir.*” diyen Şirazlı Sadi (öl. 691/1292)⁶, Yusuf Has Hâcîp’in (öl. 477/1077) “*Aklın süsü dil, dilin süsü sözdür./ İnsanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür./ İnsan sözünü dil ile söyler,/ sözün iyi olursa, yüzün de parlar.*”⁷ gibi örnekleri verilebilir. Kısaca ele aldığımız atasözleri, vecizeler ve dörtlükler her büyük sanatçının kendine has bir üslubunun olduğunu göstermekte ve de üslubun önemini yeterince ortaya koymaktadır. Muhatap üzerinde etki bırakmak için de muktezâ-i hâle (duruma, konuma ve adama) göre bir üslup belirlemek gerekir.

1.3. Üslubun Çeşitleri

Üslup ilmi ile ilgili kaleme alınan eserlere bakıldığında bir hayli üslup çeşidinden söz edilmektedir. Üslubun oluşmasında, etkileyicilik boyutuna göre sanatkârın ırkı, karakteri, yaşadığı yer ve dönem, almış olduğu eğitim, bağlı olduğu gelenek, kullanmış olduğu dilin yapısal özellikleri, anlatılan konunun içeriği önemli rol oynar. Sanatkârın hissiyat ve yorumlamasına bağlı olduğu için aslında ne kadar sanatkâr varsa o kadar da üslup vardır.⁸ Belâgatçılar üslup çeşitlerini “hitâbî, ilmî ve edebî” olmak üzere üç temel başlık altında ele almaktadırlar.⁹

1.3.1. İlmî Üslup

İlmî üslup, şüphelerin giderilmesinde güç veren, delillerin düzenlenmesini ve ikna etmedeki açıklığı ile kuvvetli delil hâline getirmeyi sağlayan bir üsluptur.¹⁰ Üsluplar içerisinde en sakın olanıdır. Muhatabın aklına hitap ederek düşünceye çağrışım yapar. Bunun için sağlam mantık ve düşünceye ihtiyaç olduğundan, şiire ait hayalden uzaktır. Çünkü ilmî gerçeklerdeki

³ Ali el-Cârim - Mustafâ Emin, *el-Belâgatü'l-vâziha* (Dimeşk: Mektebetü Daru Taybe, 1999), 13; Durmuş, “Üslûp”, 42/383.

⁴ Kur’ân-ı Kerîm Türkçe Meâli, ter. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), İsrâ 17/ 53.

⁵ en-Nazîât 79/17. Tâhâ 20/43-44.

⁶ Durmuş, “Üslûp”, 42/383.

⁷ Yusuf Has Hâcîp, *Kutadgu Bilig* (Ankara: Gençlik Spor Yayınları, 2019), 52.

⁸ Karataş, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 447.

⁹ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâgati fi'l-meâni ve'l-beyân ve'l-bedî*, thk. Yusuf Sameyli (Beyrut: Mektebetü Asriyye, 1999), 43; Ramazan Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 53.

¹⁰ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, 13.

kapalılık ve gizlilikleri açıklar. Açık olması bu üslubun en önemli özelliklerindedir.¹¹ Bu üslupta ikna edici, kuvvetli deliller kesinlikle bulunmalıdır. Kuvvetli olması, delillerin sağlam olması ve beyânın yagın olmasındadır.

İlmî üslup; duygusallıktan uzak, lafız-mâna dengesine sahip, mecâz, bedî ile ilgili süsleme sanatlarından arındırılmış, yalın, anlaşılır bir anlatım dili kullanılması esastır. Bu üslupta dikkat, derinlemesine inceleme ve araştırma vardır. Fikirlerin gereksiz tekrarı yer almaz.¹²

Sonuç olarak ilmî üslubu tercihteki gaye; öğretim, akıllardaki şüpheleri gidermek ve insanları ikna etmek olduğundan eğitim öğretim alanında ders kitabı olarak yazılan eserler ve araştırma yazıları gibi konularda bu üslup tercih edilir. Bu üslup akla ve mantığa hitap ettiğinden söz sanatlarına da yer verilmez.

1.3.2. Hitâbî Üslup

Kalabalık kitlelere hitap etmede tercih edilen bir üsluptur. Mânaların ve kelimelerin anlaşılır, güçlü; zekânın kuvvetli, delillerin verimli ve sağlam olması gibi özellikleri bulunur. Atasözleri, darbimeseller ve tekrarların, eş anlamlı kelimelerin çok olması ile kulağa hoş gelen kelime ve ibareler kullanılır. Soru ve hayret ifade eden cümleler bu üslubu güzelleştirir. Ancak gereğinden fazla teşbih ve mecâz, hitâbî üslubun etki gücünü azaltır.

Bu üslupta hatip konuşurken, dinleyenlerin arzularını kamçılıyıp azim ve gayretini arttırmak için ses tonu ve güzel hitabetiyle onları ruhen mest eder, psikolojileri üzerinde etkili olur. Pek çok güzel örneklerin bulunduğu bu konunun en güzel örneği Peygamberimiz'in veda haccında ashabına okuduğu Veda Hutbesidir.¹³ Bu hutbenin bir pasajı şöyledir:

”أيها الناس! اسمعوا مني أئبئن لكم! فإني لا أدري لعلي لا ألقاكم بعد عامي هذا في موقفي هذا أبداً. أيها الناس! إن دماءكم وأموالكم عليكم حرام إلى أن تلقوا ربكم، كحرمة يومكم هذا، في شهركم هذا، في بلدكم هذا. ألا هل بلغت؟ اللهم اشهد”

“Ey insanlar! Sözüümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada bir daha buluşamayacağım. İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavülden korunmuştur.”¹⁴

1.3.3. Edebî Üslup

Üslubun kullanımı şiir veya nesir oluşuna göre değişiklik arz eder. Bu üslubun en bariz özelliği, ifade güzelliğidir. Edebî üsluptaki bu güzelliğin kaynağı, kendisinde var olan ince bir tasvir, üstün hayal ve pek alışkın olmadığımız eşsiz teşbihlerdir. Ayrıca manevî şeyleri, maddî şeyler; maddî şeyleri de manevî şeyler şeklinde ortaya koymasındadır.¹⁵ Edebî sanatların tüm özelliklerini, ortaya koyarak okuyucunun duygularını harekete geçirmektir. Dolayısıyla edebî

¹¹ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, 13; Nusrettin Bolelli, *Belâgat (beyân-meânî, bedî'îlimleri) Arap Edebiyatı* (İstanbul: İfav Yayınları, 2001), 29-30.

¹² Durmuş, “Üslûp”, 42/384.

¹³ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 45; Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, 13; Kazan, *Edebî Üslûp*, 53.

¹⁴ İbn Hişam, *Sîretü'n-Nebeviyye* (Kahire: Daru'l-Fecri li't-Türâs, 2004), 4(4)/173; Mehmet Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhari ve Tercemesi* (İstanbul: Ötügen Yayınevi, 1989), 9/4091.

¹⁵ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 44.

sanatların bütün güzelliklerini müşahade etmek mümkündür. Özellikle şiir ve nesirde fesahatle beraber belâgatın da net bir şekilde ortaya çıkmasıdır.¹⁶

Bu alanda yazılan eserlerde, muhatabın aklı ile birlikte duygularına da hitap edilerek konunun en güzel biçimde anlaşılması hedeflenir.¹⁷ Ayrıca bu üslubun öne çıkan bariz özelliği; teşbih, mecâz, istiâre, secî, cinâs, tevriye, tezat gibi beyân ve bedî ilmî ile ilgili süsleme sanatlarından oluşan çoğu zaman da sembolik bir anlatım şekline sahip olan edebî nitelikleridir. Bilhassa edebiyat alanında kaleme alınan eserler bu üslupta telif edilir.¹⁸ Neticede üslup çeşitleri ile ilgili her mevki, makama münasip muhatabın kişiliğine, durumuna göre konuşma ve yazmada kullanılabileceği bir üslup vardır.

1.4. Kur'an'ı Kerîm'in Üslûbu

Kur'an-ı Kerîm'in üslubu, beşeriyetin üslubunun ötesindedir. Nuzûlünden itibaren lafzı, nazmı, muhteviyatı insanlığı büyülemiş ve bir benzerini getirmekten aciz bırakmıştır. Kur'an'ın bu cazibesi ve üslubu İslam'ın hiçbir kuvvet, kudret ve savunma gücünün bulunmadığı Hz. Muhammed'in hiçbir imkânının olmadığı bu dönemde şüphesiz kendisine kalkan olmuş ve İslam davasının yayılmasında yardımcı olmuştur. Hz. Ömer'in İslam'ı seçmesi ve Velid b. Muğire'nin her gece gizli gizli Kur'an'ı dinlemeye gitmesi Kur'an'ın bu büyüleyici cazibesini ortaya koymaktadır.¹⁹ İşte O'nun cazibesi ve üslubu mü'mini de kâfiri de büyülemiş ve etkisi altına almıştır.

Yüce Allah Kur'an'da duruma göre duygu, düşünce bağlamında zorlayıcı, sert bir dil kullanmıştır. *قِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ* “Kahrolası o insan! Ne kadar da inkârcı!” “Bir düşünse Allah onu neden yarattı?”²⁰ Bazen de kolay ve yumuşak bir üslup kullanıldığı gibi zaman zaman da bu ikisi arasında bir üslup görülmektedir. *لَا يَكْفُرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ* “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kalmaz.”²¹ Kur'an-ı Kerîm'in üslubunu, maddeler halinde kısaca sıralayacak olursak: 1. Kur'an'ın ses nizamında barındırdığı edebî âhenk, 2. Lafız ve mâna dengesi, 3. Kur'an'ın aynı anda farklı seviyelerdeki insanlara hitap etmesi, 4. Kur'an'ın akılla birlikte duyguya da hitap etmesi şeklinde olur.²²

Mü'minlere rahmet ve şifa kaynağı olarak gönderilen Kur'an, insanın aklına hitap ettiği gibi aynı anda duygularını da harekete geçiren bir özelliğe sahiptir. Başka eserleri okuduğumuzda bulamadığımız akıl ve ruha hitap eden özelliği ile dengeli bir üslubunun olduğunu görürüz. İlk nâzil olduğu dönemde bazı müşriklerin gizlice Müslümanların okuduğu Kur'an-ı Kerîm'in dinlemeleri ve Hz. Ömer'in Müslüman olmasını sağlayan kardeşinin okuduğu Kur'an metninden etkilenmesi bunun en çarpıcı örneklerindendir.²³

Sonuç olarak buraya kadar açıklanan üslup ve Kur'an-ı Kerîm'in üslubu ile ilgili bilgiler hakkında şunu söyleyebiliriz: İslam Edebiyatı tarihinde yalnızca üslubu konu edinen müstakil bir eser bulunmamaktadır. Belâgat kitaplarında bir başlık altında ele alınıp açıklanmıştır. Bu

¹⁶ Kazan, *Edebî Üslûp*, 56.

¹⁷ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, 13.

¹⁸ Durmuş, “Üslûp”, 42/384.

¹⁹ Seyyit Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Çizgi Yayınları, 1991), 23; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV. Yayınları, 2012), 160.

²⁰ Abese 80/17-18.

²¹ el-Bakara 2/286.

²² Nureddin İ'tr, *U'lumu'l Kur'an el-Kerîm* (Dimeşk: Matbaatu's-Sabah, 1996), 210; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2016). 134.

²³ İ'tr, *U'lumu'l Kur'an*, 211; Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, 23.

kitapların başında üslup alanında özellikle de Kur'an-ı Kerîm'in üslubu konusunda Abdülkâhir el-Cürçânî (öl. 471/1078) kendisinden sonrakilere bir yol açmıştır. Bu konu bugün tarihsel birikimin de etkisi ile bir hayli ilerleme sağlanmıştır. Artık üslup denince zihinlere yerleşmiş bir üslup fikri ortaya çıkmaktadır.

Üslubu anlamak için edebî üslubun esasını teşkil eden belâgat ilmini bilmek gerekmektedir. Belâgat, sözün fasih olmakla birlikte muktezâ-i hâle göre yerinde ve zamanında, yeterince ve adamına göre söz söylemenin usûl ve kurallarını inceleyen bir ilimdir. İbn Reşik (öl. 456/1064) “el-Umde”sinde belâgatı şu şekilde tarif eder: İfadenin güzelliği ile beraber kelamın uzun yahut kısa olarak yerine konulmasıdır. Bir başka ifadeyle belâgat, lafızlarla aç bırakıp mâna ile doyurmaktır.²⁴ Bu ilim genel olarak beyân, bedî ve meâni olmak üzere üç kısımdan meydana gelmektedir. Makalede Nisâ sûresinde geçen yetimlerle ilgili tespit edilen tüm âyetlerin edebî üslupları, sırasıyla bu üç ilim dalı ve bunların alt başlıkları içerisinde değerlendirilecektir.

2. Yetimlerle İlgili Âyetlerin Edebî Üslup Özellikleri

السَّكْرَانِ-يَتِيمَانِ: Kelimesi “يَتِيمٌ” fiilinden türetilmiş, “يَتِيمٌ” kelimesinin çoğuludur. “سَكْرَانِ-يَتِيمَانِ” vezninden gelmektedir. Yalnız başına tek kalma anlamında çocuğun ergenlik çağına gelmeden önce babasını kaybetmesini ifade eder.²⁵ Diğer canlılar da ise yavrunun annesini kaybetmesi anlamında kullanılır. Her tek başına kalana yetim denir. Bu bağlamda kendi kaynağı olan mercandan bir incinin kopması anlamında “دُرَّةٌ يَتِيمَةٌ” tek inci denilir. Diğer evlerden uzak olan tek bir ev içinde “بَيْتٌ يَتِيمٌ” “Bir tek ev” ifadeleri kullanılmaktadır.²⁶

Kur'an'da yetim hukukunu konu edinen âyetler en çok Nisâ sûresinde bulunmaktadır. Sûre, “Ey insanlar!” diyerek insanın yaratılışı ve sıla-ı rahim ile ilgili bilgi verdikten sonra toplumsal hayatta beşeriyetin en zayıf ve güçsüz bir ferdi olan yetim haklarına giriş yapmaktadır. Sûrede geçen yetimlerle ilgili âyetler şunlardır:

2.1. İkinci Âyet

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

(Yetimlere mallarını veriniz ve pis (haramı) olanı temiz (helal) olanla değiştirmeyiniz, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyiniz. Şüphesiz ki bu büyük bir günahdır.)²⁷

2.1.1. Nüzûl Sebebi

Hemen hemen bütün müfessirler ittifakla Gatafan kabilesinden bir adam hakkında nâzil olduğunu kaydetmektedirler. Bu kişinin yanında vefat eden kardeşinin bir oğlu vardı. Bu çocuk büyüyüp bulûğ çağına geldiğinde amcasından, babasından kalan malını almak istedi. Fakat amcası, gence bu malı vermek istemedi. Meseleyi Peygambere götürdüler. Bu olay üzerine ikinci

²⁴ Ebû Ali el-Hasen İbn Reşik el-Kayravânî, *el-Umdetü fi mehâsini 'ş-şi 'ri ve nakdihi*, thk. Abdulvahid Şa'lan (Kahire: Matbaatü'l-Hancı, 2000), 1/382-399.

²⁵ Ebü'l Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, çev. Abdülkâki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 1191; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 12/645, md. (ي-ت-م); Meccuddin Muhammed b. Yakub Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l muhit* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005), 1172; Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 6/5263.

²⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, 1191; Muhammed et-Tâhir İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru'l-Tunusiye, 1984), 4/218.

²⁷ en-Nisâ 4/2.

âyet “*Yetimlere mallarını veriniz, واتوا اليتامى أموالهم ولا تتبدلوا الحثيث بالطيب ولا تأكلوا أموالهم إلى أموالكم إنه كان حوباً كبيراً*” pis (haram) olanı temiz (helal) olan malla değişmeyiniz. Ayrıca onların mallarını kendi mallarınıza katarak kendi malınızın gibi yemeyiniz.”²⁸ indi.

2.1.2. Garip Kelimeler

“حُوبٌ” fiilinin mastarıdır. Kelimenin aslı ise develeri azarlamak için söylenen “حُوبٌ” dur. “فُلَانٌ يَتَحَوَّبُ مِنْ كَذَا” “*Falan şu işten günahkâr olmaktadır.*” deyimini bu anlamdadır. Âyette ise “günah” anlamına kullanılmıştır.²⁹

2.1.3. Âyetin Edebî Üslup Özellikleri

Âyet meâni ilmi açısından bir inşâ (الإنشاء) üslubu ile başlamaktadır. Meâni ilminin temelini oluşturan iki ana konu vardır: İnşâ, kendisinde doğruluk ve yalan ihtimalinin olmadığı bir sözdür.³⁰ İnşâ, talebî ve gayri talebî olmak üzere iki kısma ayrılır.³¹ Âyet “*واتوا*” “*veriniz*” emir fiili ile başlayarak talebî inşaya örnek oluşturmaktadır. Sûrede yetimlerle ilgili âyetler hüküm bildirdiğinden inşâ (emir ve nehiy) cümlelerinden çokça bulunmaktadır.

Âyette ikinci üslup mecâz-ı mürsel (المجاز المرسل) üslubudur. Mecâz-ı mürsel, hakiki anlamının dışında kullanılan ve alakası benzerlikten (teşbihten) başka bir şey olan lafızdır.³² Mecâz-ı mürselin çok sayıda alakaları vardır. Bu alakalar hakiki ve mecâzı anlama gelecek şekilde iki anlam taşımaktadır. Mecâz anlamı kastedildiği ancak karîne* yoluyla bilinir.³³ “*واتوا*” “*Yetimlere mallarını veriniz*” ez-Zeccac (öl. 337/949) âyette yetimler olarak nitelenmesinin, bu kimselerin geçmişine bakılarak yetim olduklarını hatırlatmak için olduğunu; yetimlik sıfatları bulûğa erdiği zaman kalktığı için artık onlara yetim denilemeyeceğini belirtmektedir.³⁴ Bu müzekker ve müennes için de geçerlidir. Peygamber için de “*Ebü Talibin yetimi derlerdi.*” Dolayısıyla Yüce Allah yetimlerden henüz bulûğa ermemiş küçüklerin mallarının kendilerine verilmesini emretmemektedir. Bu makul da değildir. Allah yetimin malının

²⁸ Ebî'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidi, *Esbâbu'n nuzûl'il-Kur'an*, thk. Kemâl Besyûni Zeğlûl (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1991), 146; Hasan Emiroğlu, *Esbâb-ı Nuzûl* (Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1968), 3/5.

²⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 314; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr* (Beyrut: Daru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1981), Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/259.

³⁰ Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyunû's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1998, 2/268; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, çev. Sâkıp Yıldız - H. Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 2/206; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 69; Bolelli, *Belâgat*, 193.

³¹ Fazıl Hasan Abbas, *el-Belâgatü fî fînuhuha ve efnânuha (İlmu'l-meâni)*, (Ürdün: Daru'l Furkan, 1989), 147.

³² Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *el-Îzâh fî ulûmi'l-belâga*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Daru Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 205; Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, 28.

* Karîne: Lafızda var olan anlamının dışında kastedilene mütekellimin delil olarak kullandığı bir alamettir. Bu bazen lafzî bazen de hâli olabilir. Ayrıntılı bilgi için bk. Hâşimî, *Cevâhiru'l belâga*, 252; Bolelli, *Belâgat*, 36.

³³ Kazvînî, *el-Îzâh*, 205; Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, 28. Besyûni Abdulfettah, Feyyûd, *İlmu'l-bedî' dirase tarihiyye ve fenniyye li usûli'l belâga ve mesâi'l-bedî'* (Kâhire: Müessesetü'l-Muhtar, 1915), 372.

³⁴ Ebü İshâk İbrahim ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'râbuh*, thk. Ahmed Fethî Abdurrahman (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 2/5; Fazıl Hasan Abbas, *Esâlibu'l-beyân* (Amman: Daru'n-Nefâis, 2009), 209; Abdurrahman el-Habenneka el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye ususüha ve ulûmuha ve fînuhuha* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem ve ed-Dârü's-Şamiyye, 1996), 2/280; Abbas, *Esâlibu'l-beyân*, 299.

ergenliğe ulaştığında verilmesini istemektedir.³⁵ Burada “yetimler” kelimesi reşitler için kullanılmıştır.

Âyette mecâz-ı mürsele işaret edilen iki mâna vardır: Birincisi yetimlik yaşı sona erdiğinde mallarını teslim etmekte acele etmek ki aynı sûrenin 6. âyetinde de buna işaret vardır. İkincisi ise yetimlerin eski halleri hatırlatılarak müminlerin ona göre muamele etmelerini sağlamaktır. Nasıl ki yetimler merhamet ve şefkate muhtaçsa henüz yeni buluşa ermiş (önceden yetim) müminler de hâlâ bu muameleye muhtaçtır. Mecâz-ı mürselin alakası geçmişe itibar etmek yani bir şeyi içinde bulunduğu duruma göre isim vermektir.

Âyette üçüncü üslup istiâre (الإستعارة) üslubudur. Belâgatın beyân ilmindeki en mühim konularındandır. “ع-و-ر” kökünden türemiş mastar bir kelime olup bir sözcüğün aralarındaki benzerliğinden dolayı bilinen gerçek anlamından alınıp mecâzi mânaya geçici olarak yani vekaleten nakletmektir.³⁶

İstiâre kelimesini terim anlamında ilk defa kullanan Ebû Amr b. Alâ (öl. 154/771), İmruü'l-Kays'ın (öl. 540) yabani hayvanları yakalama noktasında avcı atının hızını tasvir ederken kullandığı kaydedilir.³⁷ İstiârenin pek çok çeşidi vardır. Bunlardan en önemlisi benzetilen (müşebbeh bih) zikredilir, benzeyen (müşebbeh) hafzedilirse “istiâre-i tasrihiyye” (açık); benzeyen (müşebbeh) zikredilip kendisine benzetilen (müşebbeh bih) lafzı hafzedilerek onun levazımından bir unsur (karîne) bulunmasına da istiâre “mekniyye” (kapalı) olur.³⁸

“لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ” “Onların (yetimlerin) mallarını kendi mallarınızın içine katarak yemeyin.”³⁹ Burada yetimlerin malları, yenen yemeğe benzetilmiştir. Yenen yemeğe benzetilen “الطَّعَامُ/yemek” ifadesi hafzedilip, ona işaret eden bir unsur olan “أَكَلَ” fiili zikredilerek istiâre mekniyye sanatı meydana gelmiştir. Ayrıca İbn ‘Aşûr (öl. 1393/1973.) da bu âyeti açıklarken “أَكَلَ” kelimesini geri dönüşü olmayan bir şekilde maldan yararlanma ve mülk edinilme olarak istiârenin en güzeli olduğunu beyan etmektedir.

Yine yetimlerle ilgili ikinci âyetteki bir diğer istiâre örneği: “وَلَا تَتَّبِعُوا الْحَبِيثَ بِالطَّيِّبِ” “*temizi pis ile değiştirmeyin.*” ibaresindedir. Yüce Allah, bu âyette geçen “الْحَبِيثَ /pis” kelimesini harama benzetererek hafzetmiş, “الطَّيِّبِ/temiz” kelimesini de helale benzetererek hafzetmiştir. Her iki benzetmede de müşebbeh olan haram ve helal zikredilmeyerek yerlerine benzetildikleri (müşebbeh bih) “الْحَبِيثَ/الطَّيِّبِ” “pis ve temiz” ifadesi kullanılmıştır. Böylece müşebbeh bih zikredilip

³⁵ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. ‘Umer, b. Ahmed, *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğavâmidî’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vucûhi’t-te’vil*, thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn (Riyat: Mektebetü ‘Abikân, 1998), 2/10; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4/220; Muhyiddin ed-Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ane’l-Kerîm ve beyânuhu* (Dimaşk-Beyrut: Daru’l-İbni Kesir, 2003), 1/609; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/99 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *el-İbdâ’ul-beyânî fi’l-Kur’âni-l-Azîm* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2006), 68; Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 1/261; Fatma Serap Karamollaoğlu, *Kur’an Işığında Belâgat (Beyân)* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013), 177.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 4/618; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhit*, 446, md (ع - و - ر); |Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, 258; Fazıl Hasan Abbas, *el-Belâgatü fînuhu ve efrânüha (İlmu’l beyan ve bed’i)* (Ürdün: Daru’l-Furkan, 2005), 163.

³⁷ İsmail Durmuş, “İstiâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/315.

³⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/122.

³⁹ en-Nisâ 4/2.

müşebbehin zikredilmemesi sebebiyle iki tane istiâre tarihiyye (açık) sanatı meydana gelmiştir.⁴⁰ Çoğu zaman pis olan bir şey haram ile temiz olan da helal ile özdeşleştirilerek ifade edilmektedir.⁴¹ Bununla haram ve helal kastedildiği muhatapları tarafından anlaşılmaktadır.

Âyette dördüncü üslup tıbak/tezat (الطباق) üslubudur. Bedî ilminin “المَحْبِنَاتُ المَعْنَوِيَّةُ” (mânayı güzelleştirme) çeşitlerinden biri olan tıbak, “ط-ب-ق” kökünden mastar bir kelimedir. Tıbak, hakikat veya mecâz olsun zıddı ya da mukabili olan iki ifadeyi aynı cümlede bir araya getiren isim, fiil ve harf olabilir.⁴² Selbi ve icabi olarak da iki kısma ayrılmıştır.

Tıbak, iki zıt anlamlı kelimenin “الطَّيِّبُ ve الحَبِيثُ” “temiz ve pis” aynı âyette kullanılması ile meydana gelmiştir. Rabbimiz burada yetimin malını yiyen kişiye, helal ve temiz olan malını harama yani pis bir şeye bulaştırmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu sanat, zıddını zikrederek daha önce geçen kelimenin anlamını güçlendirmek, anlaşılmasına katkı sağlamak ve zihinde istenilen anlamın kolay anlaşılmasını sağlamak için kullanılır.⁴³ Ayrıca haram olan şeylere dikkat çekmek için onu en iyi açıklayan “الحَبِيثُ /pis” kelimesini, helal olan şeylere dikkat çekmek için de onu en iyi ifade eden “الطَّيِّبُ/temiz” kelimesini kullanarak vurgu yapmıştır. Nitekim Muhammed Ali Sâbûnî (öl. 1443/2021), buradaki istiâre üslubunun “istiare-i bedia” (benzersiz ve eşsiz bir istiare) olduğunu belirtmektedir.⁴⁴

Sonuç olarak âyette, Yüce yaratıcı biz kullarına hüküm ifade eden inşâ cümlesin ile yetim haklarına şiddetle riayette bulunmamızı ve onların mallarını bulûğa erdiklerinde tastamam teslim etmemizi emretmektedir. Çünkü geçmişte yetim olan bir kişi bulûğ çağına geldiğinde artık ona yetim denmez. Âyettin devamında bu durumu alakası geçmişe itibar olan bir mecâz-ı mürsel üslubu ile ifade etmektedir. Yetimin malını vermeyip kendi malına katarak yiyen kişinin durumu istiâre mekniyye (kapalı istâre) yoluyla yenilen yemeğe benzetilmiştir. Bütün bunları ifade ederken de temiz-pis, kelimeleri ile zıddını zikrederek tıbak sanatı icra edilmiştir. Çünkü bir şeyi en güzel şekilde ifade etmenin yolu onun zıddını zikretmektir. Böylece kafalarda hiçbir tereddüt bırakmadan yetim hukukuna dikkat çekilmiştir. Yetim toplumun en korumasız ve güçsüz bir bireyi olduğu için Yüce Allah yetimin haklarını âyetle koruma altına almıştır.

2.2. Üç ve Yüz Yirmi Yedinci Âyetler

وَأَنْ حَفَنُمْ أَلَّا تُفْسِدُوا فِي الْيَتَامَى فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثَلِي وَرَبَّاعٍ فَإِنْ حَفَنُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ آدْنَى أَلَّا تَعُولُوا

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتَبِكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا

(Eğer, gözetiminiz altındaki yetim kızların haklarını koruyamayacağınızdan ya da adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, hoşunuza giden ve size nikâhı düşen başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Yine de adâleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız

⁴⁰ Sâbûnî, *el-İbdâ'ul-beyân*, 68.

⁴¹ el-A'raf 7/157.

⁴² Sa'duddîn et-Teftazânî, *Muhtasarü'l-meânî* (Kum: Darü'l-Fikir, 2000), 266; Abbas, *Esâlibü'l-beyân*, 363.

⁴³ Zuhayli, *et-Tefsîrü'l-münir*, 2/550; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/260; Bolelli, *Belâgat*, 138.

⁴⁴ Sâbûnî, *el-İbdâ'ul-beyân*, 68.

o takdirde bir tane (eş) alın veya da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetininiz. Bu adâletten ayrılmamanıza daha uygundur.)⁴⁵

(Onlar senden kadınlar hakkında fetva vermeni istiyorlar. De ki: Yüce Allah Onlar hakkındaki fetvayı size açıklıyor: Paylarına düşen mirası vermeyerek istemediğiniz ve kendilerini nikâhlamayı istediğiniz yetim kadınlar, küçük, zayıf çocuklar ve yetimlere karşı adâleti ayakta tutmanız hakkında size okunan Kur'an'ın âyetleridir. Hayır, adına yaptığınız her iyiliği Allah mutlaka bilmektedir.)⁴⁶

2.2.1. Nüzûl Sebebi

Bu iki âyet anlam bakımından birbirini tamamlamaktadır. Her ne kadar 127. âyet kadın hakları ile ilgiliymiş gibi gözükse de sebebi nüzûlleri aynı olması hasebiyle ikisini birlikte değerlendirmek uygun olacaktır. Konuya açıklık kazandırması sebebiyle yaygın olan iki rivayeti ele alınacaktır.

Bunlardan ilki, Cahiliye Dönemi'nde Araplar, kadınlara ve çocuklara mirastan hiçbir pay vermiyorlardı. Bu âyet, kadın ve çocukların da mirastan hak almaları için nâzil olmuştur. Bir diğeri de yetim kız; bir erkeğin himayesinde bulunur, güzel ve aynı zamanda da zengin olursa o vasi kişi yetim kızla evlenir ve mallarına el koyardı. Eğer yetim kız güzel değilse adam onunla evlenmek isteyen başkalarını da engeller ve kız vefat edince de onun hakkı olan malına konardı. Bu olay üzerine Yüce Allah “Eğer, gözetiminiz altındaki yetim kızlar (evlendiğiniz zaman) hakkında adâleti gerçekleştiremeyeceğinizden korkarsanız, o zaman size nikâhı düşen başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın.” âyetini indirmiştir.⁴⁷

Buhâri Hz. Âişe'nin bu âyet hakkında şöyle dediğini nakleder: “Bir adamın hem velisi hem varisi olan yetim bir kız vardır. Bu adam yetim kızla ne evleniyor ne de başkasıyla evlenmesine izin veriyor” der. Aynı zaman da yetimi dövüp işkence ediyordu. Yetimin hakkını koruyacak kimsesi de yoktu. Bu iki âyetin işte bunun üzerine nâzil olduğu rivayet edilmektedir.⁴⁸

2.2.2. Garip Kelimeler

تَفْسِطُوا: “ق-س-ط” kökünden türetilen kelime “إِفْعَالٌ” babından “أَفْسَطَ” mazi fiilinin müzâri şeklidir. Mastarı, ‘âdil olan pay’ anlamına gelmektedir. Müzâri anlamı ise ‘âdil olunuz’ şeklindedir. Araplar, “zulmetti ve haksızlık yaptı” anlamında, “فَسَطَ” dedikleri zaman bununla şunu demek isterler. “Arkadaşına düşen pay ve nasip hususunda ona zulmetti.” O zaman bu kelime “zulmetti, haksızlık etti, yendi, galip geldi” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Yalnız “أَفْسَطَ” denildiği zaman da bundan kasıtları o kimsenin adâlet ve hakkaniyet sahibi olduğu anlamındadır. Böylece “أَفْسَطَ” kelimesi bir kimse sözünde, fiilinde ve yemininde insafılı davranıp hakkını verdi; âdil oldu

⁴⁵ en-Nisâ 4/3.

⁴⁶ en-Nisâ 4/127.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir mefâtihu'l-gayb* (Beirut: Dâru'l-Fikir, 1981), 9/63; Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 3/252.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Kâhire: Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, 2003), “Tefsîr”, 23 (No. 4600); Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*, ter. Abdulcelil Alpkıran (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 197; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1986), 3/1210; Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 3/6.

anlamlarında kullanılan fiili “أَنْصَفَ” gibi kullanılmaya başlamıştır.⁴⁹ Âyette de kelimenin lügat anlamına uygun “kimseye zulmetmeyiniz, âdil olunuz” anlamına kullanılmıştır.⁵⁰

تَعَوَّلُوا : “Adâletten ayrılır ve zulmederseniz” demektir. Terazinin bir tarafı ağır bastığı zaman “عَالَ الْمِيزَانُ” hâkim zulmettiği zaman da “عَالَ الْحَاكِمُ” denilmektedir.⁵¹ Âyette de “zulmetmek, adâletsizlik” anlamında kullanılmıştır.

تَرْغَبُونَ: ifadesi “ر-غ-ب” kökünden gelmektedir. Bu kelimenin esas anlamı, bir şeyin geniş olmasıdır. “رَغِبَ” kelimesi “فِي” ve “إِلَى” edatlarıyla geldiğinde, bir şeyi çok istemek mânâsına gelir. “رَغِبَ” çokça bağış ve lütuf anlamındadır.⁵² Âyetteki anlamı ise yetimin hakkı olan istenen mirasın (farz olanın) verilmeden nikâh yapılmasını istemektir.

2.2.3. Âyetin Edebî Üslup Özellikleri

Üçüncü âyet bir şart cümlesi olarak haber cümlesidir. Meâni ilminde talep bildirmeyen içerisinde doğru ya da yalan ihtimali taşıyan her kelama haber denmektedir. Haber bazen bu iki temel amacın dışında da söylenir. Örneğin tavsiye, övme, nasihat için haber cümleleri gelebilir. Âyette, Yüce Allah erkeklere hitaben şayet adâleti sağlayamamaktan korkarsanız tek eşle evlenmeyi tavsiye etmektedir. 127. âyette ise sorulan bir soruya Allah’ın hüküm belirterek açıkladığından bir inşâ cümlesidir.

Âyette ikinci üslup, teşbih (التشبيه) üslubudur. Teşbih “شَبَّهَ” fiilinin mastarı olup “كَاف” “kef” ve benzeri teşbih edatı zikredilsin veya zikredilmesin, bir şeyin daha fazlasının diğerleriyle bir veya daha fazla sıfatta ortaklığının açıklanmasıdır. Teşbihde zayıf olan kuvvetli olana benzetilmektedir. Ebû Hilal Askeri (öl. 395/1004) teşbih edatı ile birinin diğerinin yerini aldığı iki vasıftan bir vasıf olduğunu kaydetmektedir.⁵³

Bu âyette teşbih-i zımnînin güzel bir örneği vardır. Çünkü bilinen teşbih unsurları müşebbeh ve müşebbeh bih burada zahiren görülmemektedir. Yalnız işaretle tayin edilebilmektedir. ez-Zemahşeri (öl. 538/1075) bu âyetle ilgili şöyle bir açıklamada bulunmaktadır. Bir önceki âyette Yüce Allah yetim malı yemenin büyük bir günah olduğunu ifade için helal mala harama bulaştırarak murdar etmeyin emrini indirince, sahabe yetim hakları konusunda yetimlere eşit davranıp davranamama konusunda korkuya kapılıp, onların velayetini almaktan çekinmiştir. Yalnız o dönemde bir adamın birden çok eşi bulunmakta ve eşlerin haklarını gözetememekte böylece aralarında adâleti de sağlayamamaktadır. İşte bu âyetle o kişilere “Nasıl ki siz yetimlerin hakları konusunda âdil davranmamaktan korkup onların velayetlerini almak istemiyorsanız, o zaman eşleriniz arasında da adâleti sağlamalı, şayet korkuyorsanız da eş sayısını düşürmelisiniz” buyrulmuş teşbih üslubu icra edildi.⁵⁴

⁴⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 845. Râzî, *Mefâtihu ’l-gayb*, 6/328, md. (ق-س-ط).

⁵⁰ Zuhayli, *et-Tefsîrû ’l-münir*, 2/565.

⁵¹ Sâbûnî, *Safvetu ’t-tefâsîr*, 1/259.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, 12/645, md. (ي-ت-م); Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu ’l-muhît*, 1172; İsfahânî, *el-Müfredât*, 1191; Efendi, *Kâmûsu ’l-muhît*, 6/5263.

⁵³ Hasen b. Abdillâh b. Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu’s-sınâateyn el-kitâb ve’s-şîir*, thk. Ali Muhammed el-Becâvi-Muhammed Ebû ’l-Fazıl İbrahim (Halep: Dâru Ahyai ’l- Kütübü ’l-Arabiyye, 1952, 239.

⁵⁴ ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 2/20.

Tefsirden de anlaşıldığı üzere müşebbeh ve müşebbeh bih açıkça zikredilmemiştir. Fakat yetimlere âdil davranmamaktan doğan zulüm ile çok eşler arasındaki adâleti sağlayamamadan doğan zulüm mukarene edilmiştir. Dolayısıyla eşlerin çok olması sebebiyle aralarında adâletin sağlanamamasından doğan zulüm müşebbeh, yetimlerin malının yenilmesiyle oluşan zulüm müşebbeh bih, çok eşli birinin eşlerine karşı âdil davranmayarak zulmetmesi ile yetimlerin malını yiyerek onlara zulmedilmesi yani iki tarafın yaptığı zulüm de vechü’ş-şebektir. Böylece âyette belaği bir üslupla o dönemin iki güçsüz üyesi olan yetime ve kadına yapılan zulüm, zımnî teşbih yoluyla şiddetle yasaklamıştır.

Âyette üçüncü üslup kinâye (الكناية) üslubu çeşitlerinden ta’rizdir. Ta’riz: söylenen sözü üstün bir edebî yetenekle asıl mânasından diğer bir cihete çevirmeye, bir kişiyi kastederek ona gönderme yapmaya denir.⁵⁵ “ذَلِكَ أَذَىٰ آلَا تَعُولُوا” “*Bu, adâletten ayrılmamanız için daha uygundur.*” İbn Kesir (öl. 774/1373), Ebû Suûd (öl. 982/1574), Elmalılı Hamdi Yazır (öl. 1942.) gibi müfessirlerden bazıları “آلَا تَعُولُوا” ifadesini “zulmetmemenize ve haktan sapmamanıza adâletsizlik yapmamanıza” şeklinde tefsir etmişlerdir.⁵⁶ Yalnız er-Râzî (öl. 606/1210) tefsirinde İmâm Şafî (öl. 204/820)’den yapmış olduğu rivayet ile ilgili yorum diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Şafîi “آلَا تَعُولُوا” “*Bu, çoluk çocuğunuzun çoğalmamasına daha yakındır.*” şeklinde tefsir etmiş ve bunun da kinâyeli bir ifade olduğunu belirtmiştir. Bu görüşünü de sıfattan kinâye ve ta’riz için Arapların sıkça kullandığı şu sözle açıklamaktadır: “هُوَ كَثِيرُ الرَّمَادِ” “*Onun külü çoktur.*”⁵⁷ Yani o kişinin izzet ve ikramı bol cömert birisi olduğunu ifade eder. Yoksa burada kastedilen külünün çokluğu değildir.

Şafîi ailenin kalabalık olması ve eşlerin sayısının artmasını haktan meyletme ve cevri’den (haksızlık ve zulüm) kinâye kabul etmiştir.⁵⁸ Âlusi (öl. 1270/1854) ve Ebû Hayyân (öl. 745/1344) de buna benzer bir yorum yapmıştır.⁵⁹ İmam Mâturidî (öl. 333/944) Şafîi’nin bu görüşünü dilbilimsel açıdan değerlendirerek doğru olmadığını belirtmektedir.⁶⁰

Netice olarak “آلَا تَعُولُوا” ifadesi bazı müfessirlerin dediği gibi ister “adâletsizlik” ister Şafî, Âlûsî ve Ebû Hayyân gibi “çoluk çocuğun çoğalması” anlamında olsun her iki türlü de ortada bir zulüm ve adâletsizlik söz konusudur. İmam Şafî’nin görüşü ki kanaatimizde bu yöndedir. Burada dolaylı bir anlatımla kinâye üslubu vardır. Zira çoluk çocuğun çoğalması ve eşlerin sayısının artması adâletin sağlanamaması, kısmen de olsa haktan uzaklaşmayı doğurur. Bu sebeple Yüce

⁵⁵ Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, 125; 144-145.

⁵⁶ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn. İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Taha Abdurraûf Said (Kâhire: Mektebetü'l-İmân, 1996), 2/128; Ebû Su'ûd, *Tefsîr-i Ebî Su'ûd*, 2/143; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Şura-Çelik Yayınevi, ts.), 2/465.

⁵⁷ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 289; Bolelli, *Belâgat*, 138.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir mefâtihu'l-gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 7/438; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/229.

⁵⁹ Şihâbuddîn Seyyid Mahmud el-Âlûsî, *Ruhu'l-meânî fi't-tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-seb'ul-mesânî*, nşr. Mahmud Şükri Bağdadî (Beyrut: İhya-i't-Türâsî'l-Arabîyye, ts.) 4/196; Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2010), 3/510.

⁶⁰ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tunahan Erdoğan, “İmam Mâturidî’nin Te’vil Haber Teorilerinin Mukayesesi”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi (Tarr)*, 6/3 (Eylül 2021), 1060-1061.

Allah da erkeğe tek eşle evlenmenin adâleti sağlamak açısından daha doğru olacağına dikkat çekmektedir. Bu ifade kinâye çeşitlerinden ta'riz yoluyla açıklanmıştır.

Âyette dördüncü üslup tağlîb (التغليب) tağlîb üslubudur. Tağlîb, “غ – ل – ب” fiilinin “تفعيل” babından mastar bir kelime olup bir şeye başkasının hükmünü vermek veya iki hükümden birinin diğerine tercihidir. Mâna bakımından iki farklı kelimenin, aynı mânada kullanılmasıdır.⁶¹ Bazı belâgat kitaplarında bedî⁶² bazılarında ise meâni ilminden sayılmaktadır.⁶³ ez-Zerkeşî (öl. 794/1392) “*el-Burhân*”, adlı eserinde mecâz kapsamında değerlendirmektedir.⁶⁴ Birçok tağlîb yolları vardır. Kur'an'da tağlîb üslubu daha çok müsenna kelimelerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de müzekker ve müennes kelimenin bir arada kullanılması durumunda müzekker kelimenin müennesle tağlîb edildiği görülmektedir.

Âyette “فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ” “*kadınlardan hoşunuza gideni nikâhlayınız*” ibaresinde geçmektedir. Burada “طَابَ” kelimesi akıllı varlıkların sıfatıdır. Nahivde dil bilgisi kuralı olarak “مَنْ” edatı akıllı varlıklar için “مَا” edatı ise akılsız varlıklar için kullanılır.⁶⁵ Âyette akıllı varlıkların kendisi değil de sıfatından söz edildiğinden kural gereği akıllı varlıklara kullanılan “مَنْ” edatı kullanılmamış, akılsız varlıklarda kullanılan “مَا” edatı kullanılmıştır. Sıfatı ifade için fesahat yapılarak “مَا”nın kullanılması bedî ilminin güzel bir üslubudur.

Âyette beşinci üslup tevriye/îhâm (الإيهام/التورية) üslubudur. Bazı belâgat âlimlerinin kitapları ve sözlüklerinde tevriye sanatına; îhâm, tahyîl, tevcîh, tahayyül ve mugâlefa gibi isimler verilmiştir.⁶⁶ Bedî ilminin “المُحَسِّنَاتُ الْمُعْتَوِيَّةُ” (mânayı güzelleştirme) sanatlarından biri olan tevriye “وَرَى” fiilinin tef'il babından mastar bir kelime olup cümlede birisi yakın diğeri de uzak anlamı olmak üzere iki mânaya gelir. Üsâme b. Munkız (öl. 584/1188) da “Bir sözün ilk anda anlaşılın yakın mânasını saklayıp hemen akla gelmeyecek uzak mânasını ön plana çıkarmak” şeklinde tanımlamaktadır.⁶⁷

Âyetteki tevriye sanatı “تَعَوَّلُوا” lafzındadır. Bu lafız “ع-و-ل” kökünden “عَالٌ-يَعُولٌ-عَوْلٌ” haktan sapmak, uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Ya da fazla olanı almakla adâleti terk etmektir.⁶⁸ “العَوْلُ” kelimesi iki anlama gelmektedir. İlki “ailenin çoğalması” ve “onların nafakaları”, anlamına gelir. Çünkü eşlerin sayısı arttığı vakit ailede büyür ve nafakalarının da

⁶¹ ez-Zemahşerî, *Esâsu'l- belâga*, 1/708, md. (غ-ل-ب); Süyûtî, *el-İtkân*, 2/107; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 1/652.

⁶² Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 381.

⁶³ Hikmet Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* (İzmir: Nil Yayınları, 1999), 320.

⁶⁴ Bedrettin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazıl İbrahim (Kahire: Mektebetü Daru'l Türas, 1984), 3/312.

⁶⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4/224; ed-Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'an*, 1/610; Mahmut Sâfî, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân ve sarf ve beyân*, thk. Daru'r-Raşid İlim Komisyonu (Dimaşk: Daru'r-Raşid, 1995), 3/436.

⁶⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/226; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 15/389, md. (و-ر-ى); Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhit*, 1342. Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 445.

⁶⁷ Üsâme b. Munkız, *el-Bedî fi nakdi's-şiir*, thk. Ahmed Bedevî ve Hâmid Abdulmecid (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Babi'l-Halebi, 2010), 60; Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 445

⁶⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, 741.

verilmesi gerekir. Araplarda bir erkeğin ailesinin çoğalması “عَالَ” fiili ile ifade edilir. İşte bu, lafzın zahiri mânasıdır. Âyetteki ilk akla gelen mâna da budur. Fakat Allah Azze ve Celle burada ikinci bir anlama gelen “haktan sapmak, uzaklaşmak, adâleti terk etmek” anlamına kullanmıştır. Böylece kelimenin ilk akla gelen zahiri mânası değil de uzak anlamı da kullanıldığı için tevriye sanatı meydana gelmiştir.⁶⁹ Ayrıca tevriyeli ifadenin öncesinde yer alan “القسطُ” “adâlet” kelimesi uzak anlamına ait bir husus olduğu için tevriye çeşitlerinden ‘tevriye-i mübeyyene’ sanatı olur.

Âyette altıncı üslup cinâs (الجناس) üslubudur. Bedî ilminin “المُحَسِّنَاتُ اللَّفْظِيَّةُ” (lafızları güzelleştirme) sanatlarından olup “ج-ن-س” kökünden türemiş mücânese gibi müfâ‘ale babından master bir kelimedir. Bazı Belâgat kitaplarında ve sözlüklerde cinâsa; tecnis, tecânüs ve mücânese gibi isimlerde verilmektedir.⁷⁰ Cinâs, yazılışları ve telaffuzları aynı yalnız mânaları farklı veya müştakları bir olan lafızları bir arada kullanmaktır.⁷¹ Cinâs-ı tam ve cinâs-ı gayr-i tam olarak iki kısımdır. Cinâs-ı tam, lafızlar arasında vücûh-u erba’a (dört yön) olarak adlandırılan harflerin çeşidi, sayısı, şekli yani harekesi ve tertibi açısından birbiriyle ittifak içerisinde olmasıdır.⁷²

Kısaca açıkladığımız cinâs âyetteki “تَعْدِلُوا تَعْدِلُوا” kelimeleri arasında vardır.⁷³ Bu kelimelerin köklerine baktığımızda “عدل-عول” iki kelimenin yalnızca ortadaki harfleri “د” ve “و” harflerinde değişiklik olmuştur. Bu harflerin mahreçleri de birbirlerine uzak olmakla birlikte vezin ve harf sayısı yönünden bir benzerlikler olduğu görülmektedir. Bu şekilde benzerlik ve farklılık cinâs-ı gayr-i tam (cinâs-ı müğayyer) için güzel bir örnek teşkil eder. Cinâs-ı gayr-i tam, cinâs-ı tam için saydığımız dört özellikten birisinin eksik olmasıdır.

Âyette yedinci üslup tenâsüp/murâ‘âtu’n-nazîr (مراعاة النظير\التناسب) üslubudur. Bedî ilminin “المُحَسِّنَاتُ الْمَعْنَوِيَّةُ” (mânayı güzelleştirme) sanatlarından olan murâ‘âtu’n-nazîr, “رعى-رعيا” kökünden türemiş master ise “راعى”dir. Cümle ya da beyitte tezatın dışında mâna bakımından birbirine uygun kelimelerin bir arada zikredilmesidir.⁷⁴ Murâatu’n-nazîr; tenâsüp, i’tilâf, tevfiik, telfik, muâhât ve teşâbuhu’l-etraf gibi isimler de verilir.⁷⁵ Bu âyette geçen “أَلَا تُقْسِطُوا-أَلَا تَعْدِلُوا” Bu kelimeler arasında zıtlık dışında mâna bakımından bir uygunluk vardır. Çünkü üçü de adâlet anlamına gelmektedir.⁷⁶

Sekizinci üslup, “مَا كُتِبَ هُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ...” “Nikâhlamayı istediğiniz/istemediğiniz yetim kızlar...” 127. âyetteki bu ibarede bedî‘ ilminin “المُحَسِّنَاتُ الْمَعْنَوِيَّةُ” (mânayı güzelleştirme) sanatlarından tevcîh/ ibhâm (التوجيه/الإجماع) üslubu vardır. Tevcih, “bir sözü

⁶⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4/228.

⁷⁰ Ebu’l-Abbâs Abdullah İbn Mu‘tez, *Kitâbu’l-bedî’*, thk. İrfân Matracî (Beyrut: Müessesetü’s-Sekâfiye, 2012), 36.

⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 6/43; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, 326; İbrahim Mustafa vd., *el-Mucemü’l-vasîl* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2(1)/140.

⁷² Kazvînî, *el-İzâh*, 277; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, 326; Cârîm - Emîn, *el-Belâgatü’l-vâzıha*, 292.

⁷³ Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 1/260.

⁷⁴ Sekkâkî, *Miftâh*, 424; Kazvînî, *el-İzâh*, 143; Akkâvî, *el-Mu‘cemu’l-mufassal*, 646; Tahir’ul-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, nşr. Kemâl Edib Kürçüoğlu (İstanbul: Enderun Yayınları, 1994), 162; Eren - Uzunoğlu, *Belâgat*, 217.

⁷⁵ Kazvînî, *el-İzâh*, 143; Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, 162.

⁷⁶ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü’l-lüğa ve sıhâhü’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdü’l-Ğaffar Attar (Beyrut: Daru’l-İlmi li’l-Melâyin, 1979), 5/1761; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 11/431, md. (ع-دل).

iki zıt yöne yani medhe ve zemme ihtimâl vermek anlamına gelmektedir. “*Tek gözlü olan için keşke iki gözü de bir olsaydı diyenin sözü gibi.*”⁷⁷ Buradaki ifadenin anlamında hem dua hem beddua olması muhtemeldir. Yani her iki gözün de âmâ olması veya diğer gözünün de görmesi” anlamındadır.

Tevcih de, “her iki ihtimal de eşit derecede olmalı şayet bu mânalardan biri zihne daha yakınsa tevcih olmaz.”⁷⁸ “هل أدلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ” “*Size, onun bakımını adınıza üstlenecek, hem de ona iyi bakacak bir aile göstereyim mi?*”⁷⁹ âyette geçen “له” zamiri Hz. Musa’ya da Firavun’a da delalet edebilir. Âyette geçen “تَرْغُبُونَ” fiili beraberinde gelen harf-i cerre göre anlam kazanmaktadır. Bu fiil “في” ile “istemek” “عن” harf-i cerri ile zıddı olan “istememek/yüz çevirmek” anlamına gelmektedir.⁸⁰ Bu âyette harfi cerler zikredilmemesine rağmen bazı Kur’an meâllerinde “istemek” bazılarında da “istememek” seçilmiştir. Nitekim es-Sabûni tefsirinde istemek, Elmalılı Hamdi Yazır ise “istememek” manasını seçmiştir.⁸¹ Bu durumda tevriyenin tanımında olduğu gibi her iki ihtimalde aynı durumda mevcuttur.

Dokuzuncu üslup “وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ فَلِ النِّسَاءِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ” “*Onlar senden kadınlar hakkında fetva vermeni istiyorlar. De ki: Yüce Allah Onlar hakkındaki fetvayı size açıklıyor.*”⁸² 127. âyetteki “يَسْتَفْتُونَكَ - يُفْتِيكُمْ” “*fetva verme*” anlamındaki bu iki kelimedeki lafız ve mânası aynı olan bedî‘ ilminin “المُحَسِّنَاتِ الْمُعْتَوِيَّةِ” (mânayı güzelleştirme) sanatlarından reddu’l-‘aczu ‘alâ’s-sadr (على العجز) üslubu vardır. Reddu’l-‘aczu ‘alâ’s-sadr, sözün başında ve sonunda birbirine benzer lafızların tekrar edilmesi sanatıdır. Bir başka ifade ile sözün evvelindeki lafız sonunda da zikretmektir. Benzer lafızlardan kasıt, lafız ve mâna açısından aynı ya da aralarında cinâs olmasıdır.⁸³ Yüce Allah benzer lafızları tekrarlayarak konunun önemine dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak Yüce Allah çok eşe sahip olup aralarında adâleti sağlayamayıp onlara zulmedenleri, velâyetindeki yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlere benzeterak teşbih ve kinâye yoluyla şiddetli bir şekilde uyarılmaktadır. Bu hükmü de tevcih, tevriye, cinâs, murâ‘âtun’-nazîr gibi üsluplarla tekit ve tezyin etmektedir.

2.3. Beş ve Altıncı Âyetler

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَغْفِرْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا

⁷⁷ Sekkâkî, *Miftâh*, 427; Kazvîni, *el-İzâh*, 284; 291; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga*, 315; Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 161; es-Seyyid Ali Sadreddîn b. Ma’sûm el-Medenî, *Envâru’r-rebî’ fî envâ’i’l-bedî’*, thk. Şakir Hâdî Şûkr (Necef: Matbâtü’n-Numan, 1968), 3/143; Mustafa Aydın, *Arap Dili Belâgatında Bedî’ İlmi ve Sanatları* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2018), 66.

⁷⁸ Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 161.

⁷⁹ el-Kasas, 28/12.

⁸⁰ Bulut, *Belâgat*, 334.

⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/32; Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 1/227; Bulut, *Belâgat*, 334.

⁸² en-Nisâ4/127.

⁸³ Aydın, *Bedî’ İlmi ve Sanatları*, 66.

(Allah'ın, sizi başına diktiği malları akılsızlara, sefihlere vermeyiniz. Fakat bu mallarla onları rızıklandırın, giydirin ve onlara güzel sözler söyleyin.)⁸⁴

(Yetimleri evlenme çağına gelene kadar deneyin. Eğer olgunlaştıklarını görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecek ve mallarını geri alacaklar diye israf ederek acele ile mallarını yemeyin. Zengin veliler bu mallara hiç el sürmesin. Fakir veliler ise bu malları aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde hizmetinin karşılığı kadar yesin. Yetimlere mallarını teslim ederken yanınızda şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.)⁸⁵

2.3.1. Nüzûl Sebebi

6. âyetin nüzûl sebebi Said b. Rifâa ile amcası hakkında nâzil olduğu kaydedilmektedir. Şöyle ki: Rifâa vefat etmiş oğlu Sabit küçük yaşta yetim kalmıştır. Rasûlullah'ın yanına Sabit'in amcası gelip şöyle dedi: “ölen kardeşimin oğlu yanımda bir yetim olarak kalmaktadır. “Onun malından bana helal olan nedir? Ne zaman malını kendisine teslim edeyim?” diye sordu. Bu olay üzerine bu âyet nâzil oldu.⁸⁶ Âyetin “وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ” “Zengin veliler bu mallara hiç el sürmesin. Fakir veliler ise bu malları aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde hizmetinin karşılığı kadar yesin.”⁸⁷ kısmı ise Hz. Aişe'nin rivayetiyle yetimin velisi hakkında eğer fakir, muhtaç durumda ise yetimin işlerine baktığı kadar onun malından yemesi hakkında nâzil olmuştur.⁸⁸

2.3.2. Garip Kelimeler

بَدْرًا: El çabukluğu demektir. Çok tehlikeli durumda işlenen hatalarda “بَدْرَةٌ” diye adlandırılır.⁸⁹ “بَدْرٌ” kelimesi, “Doğustaki parlaklığıyla güneşle yarıştığından” dolunay adını almıştır. وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ “Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir'de de yardım etmişti.”⁹⁰ Bu âyette ise “بَدْرٌ” kavramı Mekke ile Medine arasında bulunan ve -Bedir Savaşı'nın yapıldığı- bilinen bir yerin ismi olarak kullanılmıştır.⁹¹

2.3.3. Âyetin Edebî Üslup Özellikleri

Her iki âyette ilk önce yetimlerin mallarını koruma noktasında inşâ cümlesinin emir ve nehiy kısımları ile dikkat çekilmektedir. İkinci olarak meânî ilminin konularından İtnâb (الإطناب)* üslubu ile açıklanmaktadır. İtnâb: “ط-ن-ب” fiil kökünün if‘âl babından mastar bir kelimedir. İcâz, itnâb, müsâvât bu üç üslup birlikte ele alınır. Çünkü itnâb icazın zıddı, müsâvâtta ikisinin ortasıdır. Yani her üçü birbirlerini tamamlamaktadır. İsmi bir şeyin uzayıp gitmesinden

⁸⁴ en-Nisâ 4/5.

⁸⁵ en-Nisâ 4/6.

⁸⁶ el-Vahidî, *Esbâbu'n nüzûl*, 147; Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 16; Zuhayli, *et-Tefsirü'l-münir*, 2/582.

⁸⁷ en-Nisâ 4/6.

⁸⁸ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim* thrç. Sıdkı Cemil el-Attar (Lübnan: Daru'l-Fikir, 2003) “Tefsir”, 54 (No. 7427); Ebû Abdurrahmân Mukbil b. Hâdi el-Vâdi'î, *eş-Şaḥîhu'l-müsne'd min esbâbi'n-nüzûl* (Yemen: Mektebetü San'a el-Eseriyye, 2004), 71; İbn Kesir *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 2/131.

⁸⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 913.

⁹⁰ Âl-i İmrân 3/123.

⁹¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 500; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 5/48, md (ب-د-ر); Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, 347.

* Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Ali Bulut, “Kur'an-ı Kerim'de İtnâb Üslubu”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 183-205.

almaktadır. Eğer rüzgâr uzun sürerse “أَطْبَتِ الرِّيحَ” denir.⁹² Ayrıca uzun çadır ipi, atın belinin uzun olması, nehrin uzayıp gitmesi, sözü abartmak, uzatmak develerin yürüyüşte bazısının diğerlerine uyması gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁹³ Terim olarak insanların alışık olduğu lafızlardan daha fazla lafızla gereksiz tafsilat ve uzatmaya kaçmaksızın maksadı dile getirmektir. İtnâbın konuyu iyice anlatmak maksadıyla yapılanı makbul, çirkinlik arz eden doldurma sözler ise makbul sayılmayan mumi’l-itnâbdır.⁹⁴ Belâgat âlimleri nasıl ki icâz için az ve öz lafız şart ise itnâb için de faydalı sözle uzatmak şarttır demektedirler.⁹⁵

Âyette geçen “فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ – فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ” “Mallarını kendilerine teslim edin” buyrukları ile “mallarını kendilerine verdiğiniz zaman” buyruklarında, itnâbın çeşitlerinden “الإطناب بالتدليل” itnâb bi’t-tekrîr vardır.⁹⁶ es-Süyûtî’ye (öl. 911/1505) göre de “الإطناب بالتدليل” itnâb bi’t-tezyîl vardır.⁹⁷ Her iki itnâb çeşidi de anlamı tekit edip kuvvetlendirmektedir.

Âyette üçüncü üslup bedî ilminin “المحسنات المعنوية” (mânayı güzelleştirme) sanatlarından mukâbele (المقابلة) sanatıdır. Mukâbele “ق-ب-ل” kökünden, mastar bir kelime olup cümlede iki veya daha çok kelimenin, zıtlarıyla birlikte tertip üzere zikredilmesidir.⁹⁸ Âyetteki mukâbele öncelikle yetimin vasisi olan “فَقِيرًا/fakir” ve “غَنِيًّا/zengin” arasında geçmektedir. Yine âyette yetim kişinin vasisi tarafından malını “فَلْيَأْكُلْ/yemek” ve “فَلْيَسْتَعْفِفْ/yememek” noktasında ikinci bir mukâbele vardır. Böylece âyette iki ayrı mukâbele ile dört ayrı ifade kullanılarak dörtlü bir mukâbele sanatı icra edilmiştir.⁹⁹ Mukâbele yapmadaki temel gaye konunun önemine dikkat çekmek ve zihinlerde yerleşmesini sağlamaktır.

Âyette dördüncü üslup cinâs (الجناس) üslubudur. Burada “دَفَعْتُمْ – اَدْفَعُوا” kelimelerinin kök harfleri itibarıyla iki lafzın da aynı olması sebebiyle cinâs-ı iştikâk veya cinâs-ı muğayyer meydana gelmiştir.¹⁰⁰ Cinâs yetim ergenliğe gelince kendisine malının şahit huzurunda verilmesi gerektiğini tekit için gelmiştir.

Sonuç olarak, Yüce Yaratıcı tarafından yetimlerin mallarına bekçi kılınan vasilere, meseleyi iyice kavramaları için itnâb (sözü uzatma) üslubu yoluyla zihinlerde tereddütte mahal bırakmadan herkesin anlayacağı bir üslupla buyurmaktadır. “فَقِيرًا/fakir” ve “غَنِيًّا/zengin” “فَلْيَأْكُلْ/yemek” ve “فَلْيَسْتَعْفِفْ/yememek” ifadeleri ilede mukâbele yoluyla açıklık getirmektedir. Çünkü bir şeyi zıddıyla öğretmek daha kalıcıdır.

Yüce Allah kullarına yetimin malının hangi durumda yenilip hangi durumda yenilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca göze ve kulağa hoş gelen “دَفَعْتُمْ – اَدْفَعُوا” gibi cinâs üslubu

⁹² Ziyâuddin b. İbnü'l-Esir, *el-Meseli's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâir*, thk. Ahmed el-Hûfî Bedevî Tabâne (Kahire, Daru'n-Nehde, ts.), 2/343.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/563; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhit*, 109-110.

⁹⁴ Karataş, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 191.

⁹⁵ Abbas, *el-Belâgatü fînuhuha ve efnâniha (Meâni)*, 441.

⁹⁶ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-münir fi'l-akide ve's-şerîâ ve'l-menhec* (Dimeşk: Daru'l-Fikir, 2003), 2/581; Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/261.

⁹⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/190.

⁹⁸ es-Sekâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, 424; İbn Ebi'l-İşba', *Bedi'u'l-Kur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref (Mısır: Dâru'n-Nahdah, 2008), 2/31; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/540, md. (ق-ب-ل); Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/261.

⁹⁹ Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-münir*, 2/580; Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/260.

¹⁰⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-münir*, 2/580; Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, 1/260.

ile tekit etmektedir. Hülâsa Yüce Allah vasilere hitaben, yetimler bulûğa erdiklerinde onları deneyin şayet rüştlarini ispat ederlerse mallarını öyle teslim edin buyurmakta, eğer sefih iseler de yedirilip giydirilerek güzel sözler söylenilmesi ve davranılması gerektiği emredilmektedir.

2.4. Dokuz ve Onuncu Âyetler

وَلِيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا
إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

(Arkalarında güçsüz çocuklar bırakıp ölecek olsalar çocuklarının hâli nice olur diye kaygı duyanlar yetimlere haksızlık etmekten korkup titresinler, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.)¹⁰¹

(Yetimlerin mallarını haksız biçimde yiyenler, ancak ve ancak karınlarına ateşle doldurmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Onlar zaten çılgın bir ateşe (cehenneme) atılacaklardır.)¹⁰²

2.4.1. Nüzûl Sebebi

Sûredeki 10. âyetin nüzûl sebebi ile ilgili nakledilen birçok rivayet bulunmaktadır. En yaygın olarak yapılan rivayette Mukatil b. Hayyan şöyle der: Bu âyet Gatafan kabilesinin soyundan gelen Mersed b. Zeyd hakkında inmiştir. Bu adam ölen kardeşinin küçük yetim oğlunun malının bakımını vasi olarak üstüne almış ve o malı yemişti. Bunun üzerine Yüce Allah “Yetimlerin mallarını haksız biçimde yiyenler...” âyetini onun hakkında indirmiştir.¹⁰³

2.4.2. Garip Kelimeler

خَشِعَ “خ-ش-ع” kökünden gelen bu kelime “korkmak, boyun eğmek, önünde zelil olmak, gönülden yalvarmak gibi anlamlara gelmektedir. Çoğu zaman da insanın vücut organları üzerinde gözüken duruş için “korkmak, boyun eğmek, önünde zelil olmak ya da gönülden yalvarmak” gibi anlamlara gelmektedir. Bazen de “insanın vücut organları üzerinde gözüken duruş” için “ضراعة” ya da “insanın kalbinde bulunan duyguları anlatmak” anlamında kullanılır.¹⁰⁴ Âyette ise sözlük anlamına uygun olarak korkmak, boyun eğmek, zelil olmak gönülden yalvarıp itaat etmek anlamına kullanılmıştır.

سَدِيدًا “س-د-د” den türetilen bu kelime “سَدَدٌ” “Öünü kapattı, engel oldu” anlamına gelen fiilin mastarıdır. Bir boşluğu kapamak, set çekmek, sonradan yapılan demektir. Âyetteki “سَدِيدًا/سَدَادٌ” kelimesi; doğru, sağlam söz, istikamet gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁵

2.4.3. Âyetteki Edebî Üsluplar

9. âyet emir fiili ile başladığından bir talebî inşâ; 10. âyet ise “نَ” edatı ile başladığından bir haber cümlesidir. “إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا” “ancak ve ancak karınlarını doldurmasına ateş yemişti

¹⁰¹ en-Nisâ 4/9.

¹⁰² en-Nisâ 4/10.

¹⁰³ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûli'l-Kur'an*, 148; el-Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an*, 6/90; Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, 3/25.

¹⁰⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, 342; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 8/72, md. (خ ش ع); İbrahim Mustafa vd., *el-Mucemü'l-vasît*, 1/235.

¹⁰⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 428; İbrahim Mustafa vd., *el-Mucemü'l-vasît*, 1/422.

olurlar”¹⁰⁶ 10. âyetin devamındaki bu ibarede “إِنَّمَا” edatı ile icra edilmiş bir kasr üslubu vardır. Kasr, “ق-ص-ر” fiilinin mastarı olup bir şeyin başka bir şeye tahsisi, yâni bir şeyin başkalarında bulunmayıp yalnızca bir şeyde bulunduğunu söylemektir.” Bulunan şeye “maksûr”, kendinde bulunan şeye “maksûrun aleyh” denilir.¹⁰⁷ Aynı zamanda buna “hasr” adı da verilmektedir. Genel olarak “إِنَّمَا” edatı ile yapılan kasırda maksûr, her daim “إِنَّمَا” edatının arkasından gelen ögedir. Maksûrun aleyh ise cümlelerin sonundaki öge olur.¹⁰⁸ Böylece Allah, yetim malı yiyenlerin yiyeceklerinin yalnızca ateş olduğunu buyurarak kişiyi cehenneme girmeye hasretmiştir. Buna göre “إِنَّمَا يَأْكُلُونَ” maksûr, “تَأْرًا” kelimesi de maksûrun aleyhdır.¹⁰⁹

Arapçada kasrın birçok yolu bulunmaktadır. es-Süyûtî bunlardan 14 tanesini saymaktadır.¹¹⁰ En yaygın olanı, nefy edatı olan “lâ”/“لا ”, istisna edatı olan “illâ”/“إلا” “la”/“لا” “innema”/“إنما” “bel”/“بل” ve “lâkinne”/“لكن” gibi bazı edatlar ile sonra gelmesi gereken ibareyi öne almak, fasıl zamiri ve ara cümle ile yapılmaktadır.

İkinci üslup 9. âyette geçen “لِيَخْشَ” fiili ile ilgili mecâz-ı mürsel (المجاز المرسل) üslubudur. وَليَخْشَ “Arkalarında güçsüz çocuklar bırakıp ölecek olsalar çocuklarının hâli nice olur diye kaygı duyanlar yetimlere haksızlık etmekten korkup titresinler.”¹¹¹ Burada yetim çocuklara vasi olan onlara bakmakla yükümlü olanlara hitap edilmektedir. Bu hitap ölmeden önce kendilerine Allah tarafından yapılan bir hitaptır.¹¹² Zira onlar öldüklerinde geride bıraktıkları kendilerine mirasçı küçük çocuklarına, geride kalanların yardım etmemesi, sevmemesi ve o çocukların haklarını vermemesi gibi olumsuz durumlar nasıl hoşuna gitmezse kendisi de vasilik yaptığı elinin altındaki yetimlere karşı Allah’tan korkarak onların mallarını saçıp savurup yemesinin uyarısı “يَخْشَ” fiiline bağlı olarak açıklanmıştır.¹¹³

Kısaca kendi çocukları için yapılmasını istemediği, hoşlanmadığı şeyleri yetim çocuklar için de yapmasın, istemesin emri vardır. Buradaki mecaz-ı mürselin alakası geleceğe itibardır. İleride meydana gelmesi istenen bir durumun bir fiile bağlı olarak açıklanmasıdır.

Bir diğer mecâz-ı mürsel örneği 10. âyette “إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا” “*Muhakkak ki yetimin malını yiyenler karınlarına ateş doldururlar*” ibaresinde geçmektedir. Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerin ileride böyle olacağı nazar-ı itibara alınmış ve onların malını zulmederek yemenin,

¹⁰⁶ en-Nisâ 4/10.

¹⁰⁷ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 2/81; Sa'duddîn et-Teftazânî, *Muhtasaru'l-meânî* (Kum: Daru'l-Fikir, 2000), 116; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 165; Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, 87; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/97-98.

¹⁰⁸ Ali Bulut, *Belâgat (Meânî-Beyân-Bedî)* (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 142.

¹⁰⁹ Muhammed b. el-İmâd Ebû Su'ûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'ane'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâs, 2008), 2/148; Sekkâkî, *Miftâh*, 288; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 170-171; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/134; Boelli, *Belâgat*, 249.

¹¹⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/134-139; Cârim - Emîn, *el-Belâgatü'l-vâziha*, 236.

¹¹¹ en-Nisâ 4/9.

¹¹² Süyûtî, *el-İtkân*, 2/101.

¹¹³ Âlûsî, *Ruhu'l-meânî*, 4/213.

ateşe girmesini gerektirdiğinden dolayı da böyle ifade edilmiştir.¹¹⁴ Ayrıca “أَكَلَ فُلَانُ الدَّمَّ” “*filan kişi kanı yedi (karşılığını aldı)*” denilirse bununla aldığı diyet parasını yediği kastedilmiştir.¹¹⁵

Araplarda kullanılan şu darbimesel bu mecâzı daha iyi açıklamaktadır: “يَأْكُلْنَ كُلَّ لَيْلَةٍ أَكَانَا” “*Her gece bir ukâf (semer veya heybe) yer*” yani ukâfin (heybenin) değeri miktarınca yem yer anlamındadır. Ukâf (heybe) ile yenilen yem arasındaki bağlantı kullanılarak böyle denmiştir. Hımarın her gece çok alaf (ot-saman) yemesine baş edemeyen sahibinin eşeğinin semerini satıp parasıyla alaf alması misali gibi.¹¹⁶ Buna göre yenilen yetim malı, ateşe yaslanmaya benzetilmiştir. Bu kötülüğün cezası ise yedikleri, o malın âhirette karınlarında ateş olmasına sebep demektir.¹¹⁷ Bu âyetteki karine “يَأْكُلُونَ” fiilidir. Bu teşbih “إِنِّي أَرَانِي أَغْصِرُ حَمْرًا” “*Ben rüyamda şarap sıkığımı gördüm*”¹¹⁸ âyetine benzer. Yani ilerde şarap olacak üzümü sıkığımı gördüm demektir.¹¹⁹ Mecâz-ı mürselin alakası ise geleceğe itibardır. (اعتبار ما سيكون) veya (اعتبار ما يتول إليه)¹²⁰ Fazıl Hasan Abbas ise bu âyeti müsebbebiyet kapsamında değerlendirmiştir. Sonucun zikredilip sebebin kastedilmesidir. Burada kişinin cehenneme girmesi sonuç, “نَارَ” / “nâr” yetimin malını zulmederek yemesi ise sebeptir. Onlar kendilerini ateşe yani cehenneme götüren haram yemektedirler. Esasında korkutup sakındırmak için mecâza gidilmiştir demektir.¹²¹

Âyette üçüncü üslup istiâre (الإستعارة) üslubudur. Şerif Râdi (öl. 406/1015) bu âyette, yetimin malının kötü niyetle yenilmesini cehennem azabını gerektiren bir yemek yemeğe benzeterek istiâre yapıldığını söylemiştir.¹²² İstiârenin yalnızca müşebbeh bih zikredildiği için “istiâre temsiliyye” sanatı vardır. Tefsirci Âlûsi (öl. 1270/1854) ise bu görüşü teyit etmektedir.¹²³ Ayrıca burada bir hazf da söz konusudur. Zira “إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا” “*karınlarına ateş yiyenler*” ifadesinden kasıt yetimin malının yenmesidir. Çünkü ateş yenmez yenilen semen/mal yani yetimin malıdır ki o ibarede hazfedilmiştir. Buna göre hazfedilen kısmın takdiri şöyle olur: “Yetim malının parasını yiyen kişi cehenneme girer.” Allah bunun tahrimliğini mübalağalı bir üslupla ifade etmiştir.¹²⁴

Dördüncü üslup 9. âyetteki tenâsub/murâ‘âtun’n-nazîr (مراعاة النظير \ التناسب) üslubudur. “خَافَ—يَجْتَنِّ” korkmak mânâsına gelen bu iki kelime aynı âyette mânâ bakımından birbirine uygun ve yakın

¹¹⁴ Sâbûnî, *el-İbdâ’ul-beyân*, 68.

¹¹⁵ Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekâkî, *Miftâhu’l- ulûm*, thk. Naim Zerzur (Beirut: Dâru’l Kütübî’l-İlmiyye, 1987), 366.; Kazvini, *el-lzâh*, 209;

¹¹⁶ Sekâkî, *Miftâh*, 366; Kemaleddin Abdülvahid b. Abdülkerim ez-Zemlekânî, *el-Burhân el-kâşif an icâzî-l-Kur’an*, thk. Hadîce el-Hadîsi - Ahmet Matlûb (Bağdat: Matbaa el-‘Ânî, 1974), 242.

¹¹⁷ Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 1/261.

¹¹⁸ Yûsuf 12/ 36.

¹¹⁹ Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, 1/261.

¹²⁰ Sâbûnî, *el-İbdâ’ul-beyân*, 68.

¹²¹ Abbas, *Esâlibu’l-beyân*, 297; Îsâ Ali el-Â’kûb, *el-Mufasssal fi ‘ulûmi’l-belâgati’l-Arabiyye (el-Meânî, ve’l-Beyân, ve’l-Bedî)* (Dimeşk: Halep Üniversitesi Yayını, 2015), 536.

¹²² Şerif Râdi, *Telhisu’l-beyan fi mecâzâtî’l-Kur’an*, thk. Ali Mahmud Mukalled (Beirut: Daru’l-Mektebetü’l-Hayat, 1984), 51.

¹²³ Âlûsî, *Ruhu’l-meânî*, 4/215.

¹²⁴ ez-Zemlekânî, *el-Burhân el-kâşif an icâzî-l-Kur’an*, 242.

olarak kullanılmıştır.¹²⁵ “Tenâsub sanatı olabilmesi için anlam bakımından, zıtlık olmamak koşuluyla birbirine uygun bir şekilde bir araya gelmesi gerekir. Aksi takdirde tıbâk olur. Burada münâsebet (murâ’âtu’n-nazîr) “lafız ile mâna” arasında meydana gelmiştir.

Beşinci üslup 10. âyetteki bedî ilminin “المُحِبَّنَاتِ الْمُعْنَوِيَّةِ” (mânayı güzelleştirme) sanatlarından müşâkele (المشاكلة) üslubudur. “ش -ك- ل” kökünden mastar bir kelime olup birçok tanım yapılmıştır. En yaygın tanıma göre edebî bir gaye veya nükte için bir lafzın iki farklı mânada kullanılmasıdır.¹²⁶ Genellikle ilk kelime hakiki mânada kullanılırken, ikinci kelime yalnızca şekil bakımından diğerine benzemektedir.¹²⁷ “يَأْكُلُونَ نَارًا” “onlar ateşi yerler” ifadesinde ateşin yenilmeyeceği her akıl sahibinin kabul ettiği bir gerçektir. Burada Yüce Allah “النار” “nar” kelimesini hakiki anlamı dışında ikinci bir anlamda “ateşe (cehenneme) girerler” olarak kullanmıştır. Bu anlamı arkasından gelen “سَيَصْلُونَ سَعِيرًا” “Onları zaten çılgın bir ateşe atacağız” ibaresinden anlamaktayız. Çünkü “nar” kelimesi Kur’an’da başka yerlerde de sair (cehennem) anlamında kullanılmaktadır. Böylece “nâr” kelimesi “sair” kelimesine müşâkele edilmiştir.

Müşâkele üslubunda genel olarak bilinen kural ikinci kelime birinciye müşâkele edilir. Yalnız bu âyette nadir bir kullanımla birinci kelime “nar” (cehennem), ikinci kelimeye “sair” (cehennem) müşâkele edilerek âyet en güzel şekilde açıklanmıştır. Müşâkele örneklerinin çoğu aynı zamanda mecâz-ı mürsel ve istiâre için de kullanılır. Sonraki söz öncekine binaen söylenerek onunla değer kazanır.¹²⁸ Saîr kelimesinin nekra olarak gelmesi onun şiddeti ve mahiyeti bilinemeyecek bir ateş olduğuna işarettir.

Yüce Allah yetimlerin mallarının yenilemeyeceğini, şayet yiyen olursa da şiddeti bilinmeyen ateşe atılacağını müşâkele üslubu ile ifade etmiştir. Bu açıklamalar ışığında konu değerlendirildiğinde: Önceki âyetlerde Yüce Allah yetimin malının tasarrufu ve korunması hakkında hükmi bir çerçeve çizdi. Onuncu âyet ile de şayet bu emirleri dikkate almaz yetimlerin mallarını yerseniz “karınlarınıza ateş doldurmuş gibi olursunuz.” uyarısı ile bu kişilerin durumları alakası geleceğe itibar olan mecazî mürsel ve istiâre temsiliye yoluyla özetlenmiştir. Kısaca korumasız, zor durumdaki yetimin malı ve kendisi İlahî bir koruma ile güvence altına alınmış ihlal edenler ise şiddetle kınanarak cehennem azabı ile uyarılmıştır.

Sonuç

Belâgat ilmi, Arap dilinin özelliklerini anlamak ve ince sırlarına vakıf olmak bakımından değer ifade eden köklü ilimlerden biridir. Bu ilmin en önemli konusu olan edebî üsluplar ise sözün daha iyi anlaşılması ve güzellik kazanması açısından vazgeçilmez unsurlardan biridir. Birbiriyle iç içe olan üsluplar genel hatlarıyla “meâni, beyân ve bedî” ilimleri olarak tasnif edilmiştir.

Meâni; sözün muktezâ-i hâle yani yerinde, yeterince, zamanında ve adamına göre söylemenin kurallarını konu alan bir ilim olarak isimlendirilmiştir. Beyân; anlamların farklı

¹²⁵ Aydın, *Bedî İlmi ve Sanatları*, 37.

¹²⁶ İsfahâni, *el-Müfredât*, 390; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 309.

¹²⁷ İsmail Durmuş, “Müşâkele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/154.

* Müşâkele üslubunu ilk tefsirde kullanan kişi Zemahşeri olmasına rağmen Arap Belâgatinde kavramsal bir mâna olarak Sekkaki ile kesinleşmiştir. (*Miftâhu'l-ulûm*, 424).

¹²⁸ Feyyûd, *İlmu'l-bedî*, 195; Hasan Tevfik Marulcu, “Kur’an’da Edebî Bir Üslup Olarak Tehekküm ve Müşâkele”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (Nisan 2017), 327-338.

üsluplarla, çeşitli yollarla ifade edilmesinin usûl ve kaidelerinden bahseden ilim dalıdır. Bedî ilmi ise lafız ve mânaların süslenmesidir.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerîm'in âyet ve kelimelerini fasîh ve belîğ bir şekilde nâzil etmiştir. Belâgat ilminin inceliklerini ses ve sözün uyumuyla kullarına göstermiştir. Kur'an'daki âyetlerin lügavî ve belâğî yönden incelenmesinin, yalnızca dilcilerin değil, Kur'an ilimleriyle meşgul olan bütün ilim adamlarının üzerinde durması gerektiği kanaatine varılmıştır. Zira İlahî kitaptaki mâna ve üslup derinliğinin kavranmasının ancak dildeki inceliklere vakıf olmakla mümkün olduğu müşahede edilmiştir. Dolayısıyla belâgat ilminin inceliklerine vakıf olamayan bir kişinin Kur'an üzerinde yorum yapması, hüküm çıkarması elbette doğru değildir. Bu bağlamda yaptığı yorum ve çıkardığı hüküm de isabetli olmayacaktır.

Nisâ sûresinde yetim ve yetim haklarından bahseden ve ayrıca hüküm ihtiva eden bu âyetler, biz kullarında daha çok tesir etmesi, akılda daha kalıcı olması, ayrıca kapalılığa mahal bırakmadan daha iyi anlaşılması için inşâ, itnâb, tağlib gibi üsluplar kullanılmıştır. Yine bu âyetlerde mecâz-ı mürsel üslubu kullanılarak bunların geçmişteki durumları göz önünde bulundurularak yetim denilmiştir. Arkasından istiâre üslubuyla yetimin malını yemek, kolayca yenilebilen bir yemeğe benzetilmiş, yine istiâre yoluyla inananlara; temiz (helal) yollardan kazandığınız mallarınıza, yetimin malını haksız yere katarak murdar (haram) etmeyin uyarısı ile zıt ifadeler (temiz-pis) kullanılarak tıbak sanatı ile dikkat çekilmiştir.

Yüce Allah çok eşe sahip olup aralarında adâleti sağlayamayıp onlara zulmedenleri, velâyetindeki yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlere benzeterek teşbih ve kinâye yoluyla şiddetli bir şekilde uyarmaktadır. Bütün bu yetimlerin hakları bedî ilmindeki tevriye, cinâs, tevcîh, tenâsüp, müşâkele sanatları ile kafalarda hiçbir tereddüt bırakmayacak şekilde açıklanmıştır.

Görüldüğü gibi önce yetimlerin durumu ile ilgili bir çerçeve çizilip sonra da gerek teşbih, mecâz, gerekse istiâre ve kinâye sanatlarıyla daha anlaşılır ve edebî hale getirilerek önemi ortaya konulmuştur. Böylece Kur'an-ı Kerîm de âyetler incelenirken, ondaki edebî güzellikler dikkate alınarak tahlil edilirse, lafız mâna bütünlüğü ve diğer özellikler daha iyi anlaşılır. Ayrıca İlahî Kelâm'ın içerisinde beşerin kelamından öte muhteşem bir icâz olduğu müşahede edilir.

Kaynakça/Bibliography

- Abbas, Fazıl Hasan. *el-Belâgatü fînunuha ve efnanüha (İlmu'l-beyân ve'l-bed'i)*. Ürdün: Daru'l-Furkan, 10. Basım, 2005.
- Abbas, Fazıl Hasan. *Esâlibu'l-beyân*. Amman: Daru'n-Nefâis, 2. Basım, 2009.
- Akdemir, Hikmet. *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir: Nil Yayınları, 1999.
- Akkâvî, İn'âm Fevvâl. *el-Mu'cemu'l-mufasssal fî ulûmi'l-belâga el-bedî ve'l-beyân ve'l-meânî*. thk. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Daru'l-Kütüb'l- İlmiyye, 2. Basım, 1996.
- Â'kûb, İsâ Ali. *el-Mufasssal fî 'ulûmi'l-belâgati'l-Arabiyye el-meâni ve'l-beyân ve'l-bedî*. Dimeşk: Halep Üniversitesi Yayını, 2015.
- Allân, İbrahim Mahmud. *el-Bedî' fî'l-Kur'an*, Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü Şârika, 2002.
- Âlûsî, Şihâbuddin Seyyid Mahmud el-. *Ruhu'l-meânî fî't-tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-seb'ul-mesânî*. 30 Cilt. nşr. Mahmud Şükri. Beyrut: İhya-i't- Tûrâsi'l-Arabiyye, 2. Basım, ts.
- Aydın, Mustafa. *Arap Dili Belagâtında Bedî' İlmi ve Sanatları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2018.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat (Beyân-Meânî-Bedî) Arap Edebiyatı*. İstanbul: İfav Yayınları, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniyye, 2003.
- Bulut, Ali. *Belâgat (Meânî-Beyân-Bedî)*. İstanbul: İfav Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Bulut, Ali. "Kur'an-ı Kerîm'de İtnâb Üslubu" *On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (Bahar 2010) 183-205.
- Cârîm, Ali - Emin, Mustafâ. *el-Belâgatü'l-vâziha*. Dimeşk: Mektebetü Daru Taybe 1999.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV. Yayınları, 2012.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir. b. Abdirrahmân b. Muhammed el-. *Delâ'ilü'l-i'câz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Matba'atu'l-Medenî, 1984.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İfav Yayınları, 52. Basım, 2016.
- Derviş, Muhyiddin. *İ'râbu'l-Kur'an'l-Kerîm ve beyânuhu*. 9 Cilt. Dimaşk-Beyrut: Daru'l-İbni Kesir, 2003.
- Durmuş, İsmail, "Üslûp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/383-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ebû Abdurrahmân Mukbil b. Hâdi el-Vâdi'î. *eş-Şahîhu'l-müsned min esbâbi'n-nüzûl*. Yemen: Mektebetü San'a el-Eseriyye, 2004.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît fî'l-tefsîr*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2010.
- Ebû Hilal, el-Askerî Hasen b. Abdillâh. *Kitâbu's-Sinâateyn el-Kitâb ve's-Şiir*. thk. Ali Muhammed el-Becâvi-Muhammed Ebû'l-Fazıl İbrahim. Halep: Dâru İhya-i'l- Kütübü'l-Arabiyye, 1952.
- Ebû Su'ûd. Muhammed b. Muhammed el-'İmâd. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'ani'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâs, 2008.
- Efendî, Âsım. *el-Okyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Emiroğlu, Hasan. *Esbâb-ı Nüzûl*. 15 Cilt. Konya: Yeni Kitap Basımevi, 1968.

- Erdoğan, Tunahan. “İmam Mâturîdî’nin Te’vil Haber Teorilerinin Mukayesesi”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi (Tarr)*, 3/6 (2021), (1053-1085).
- Feyyûd, Besyûni Abdulfettah. *İlmu’l-bedî’ dirase tarihiyye ve fenniyye li usûli’l belâga ve mesâi’l-bedî’*. Kâhire: Müessesetü’l-Muhtar, 4. Basım, 1915.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin b. Yakub. *el-Kâmûsu’l-muhit*. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 6. Basım, 2005.
- Hâşimî, Ahmed el-. *Cevâhiru’l-belâgati fi’l-meânî ve’l-beyân ve’l-bedî*. thk. Yusuf Sameyli. Beyrut: el-Mektebetü -‘Asriyye, 1999.
- İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru’t-Tunusiye, 1984.
- İbn Hişam. *Sîretü’n-Nebeviyye*, 4 Cilt. Kahire: Daru’l-Fecri li’t-Türâs, 2. Basım, 1425/2004.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn. İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî. *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm*. thk. Taha Abdurraûf Said. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü’l-Îmân, 1996.
- İbn Manzur, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü’l-Arab*. 16 Cilt. Beyrut: Daru’l Sadır, 2010.
- İbn Mu’tez, Ebû Abbas. *Kitâbu’l-bedî’*. thk. İrfan Matrâci. Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiye, 2012.
- İbn Reşîk, el-Kayravânî. Ebû Ali el-Hasen, *el-Umdetü fi mehâsini’s-şî’ri ve nakdihi*. thk. Abdulvahid Şa’lan. Kahire: Matbaatü’l-Hancı, 2000.
- İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Zâdü’l-mesîr fi ilmi’t-tefsir*. ter. Abdülvehhab Öztürk. 6. Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İbnü’l-Esir, Ziyâuddin. *el-Meselü’s-sâir fi edebi’l-kâtib ve’s-şâir*. thk. Ahmed el-Hûfî Bedevî Tabâne. Kahire: Daru’n-Nehde, ts.
- İsfahânî, Ebü’l Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râgib. *el-Müfredât*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mucemü’l-vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1989.
- Karamollaoğlu, Fatma Serap. *Kur’an Işığında Belâgat Dersleri (Beyân)*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2013.
- Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yedi GeceYayınları, 2001.
- Kazan, Ramazan. *Edebî Üslup Açısından Hadis Metinleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Kazvinî, Hatib. *el-İzâh fi ulûmi’l-belâğa*, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Kutub, Seyyit. *Fî Zılâl-il-Kur’ân*. çev. Salih Uçan - Mehmet Yolcu. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Kutub, Seyyit. *Kur’an’da Edebî Tasvir*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Çizgi Yayınları, 1991.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli, ter. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Marulcu, Hasan Tefik. “Kur’an’da Edebî Bir üslup Olarak Tehekküm ve Müşâkele”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Isparta, 2017/4, Sayı 29, 27-338.
- Medenî, es-Seyyid Ali Sadreddîn b. Ma’sûm el-. *Envâru’r-rebî’ fi envâ’i’l-bedî’*. thk. Şakir Hâdî Şükr. Necef: Matbâtü’n-Numan, 1968.

- Meydânî, Abdurrâhman Hasan el-Habenneke. *el-Belâgatu'l-'Arabiyye ususüha ve ulûmuha ve fûnûnüha*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem - ed-Dârü'ş-Şamiyye, 1996.
- Munkız, Üsâme b. *el-Bedî fî nakdi'ş-şiiir*. thk. Ahmed Ahmed Bedevî ve Hâmid Abdulmecid. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Babi'l-Halebi, 2010.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim*. nşr. Sıdkı Cemil el-Attar. Lübnan: Daru'l-Fikir, 2003.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. Hüseyin er-. *et-Tefsîrü'l- kebîr mefâtihu'l-gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. Hüseyin er-. *et-Tefsîrü'l- kebîr mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1981.
- Râdi, Şerif. *Telhisu'l-beyan fî mecâzâtı'l-Kur'an*. thk. Ali Mahmud Mukalled. Beyrut: Daru'l-Mektebetü'l-Hayat, 1984.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *Safvetu't-tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Ali es-. *el-İbdau'l-beyânî bi'l-Kurâni'l-Azîm*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2006.
- Sâfî, Mahmut. *el-Cedvel fî i'râbi'l-Kur'ân ve sarfihi ve beyânihi*. thk. Daru'r-Raşid İlim Komisyonu. Dımaşk-Beyrut: Daru'r-Raşid ve Muessetu'l-İmân, 1995.
- Seâlebî, Muhammed b. İsmail. *el-Kinâye ve't-tariz*. thk. Aişe Hasyun Ferid. İskenderiye: Dar'ul Kubâe, ts.
- Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali. es-. *Miftâhu'l-ulûm*. thk. Naim Zerzur. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Sofuoğlu, Mehmet. *Sahîh-i Buhari ve Tercemesi*, İstanbul: Ötügen Yayınevi, 1987.
- Soyalan, Mehmet Yaşar. *Elmalılı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler*. İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. 2 Cilt. çev. Sâkıp Yıldız - H. Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*, ter. Abdulcelil Alpkıray. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016.
- Şirâzî, Ahmed Emîn. *el-Beliğü fî el-meâni ve'l beyâni ve'l-bedî*. Şiraz: Mektebetü'l- Arab, h.1422
- Teftazânî, Sa'duddîn et-. *Muhtasarı'l-meânî*. Kum: Daru'l-Fikir, 2000.
- Uzun, Tacettin. *Anlatımlı Belâgat*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2008.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 9. Cilt. İstanbul: Şura-Çelik Yayınevi, ts.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. 14 Cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, 1986.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*. 6 Cilt. thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn. Riyad: Mektebetü 'Abikân, 1998.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *Esâsu'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyunû's-Sûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Zemlekânî, Kemaleddin Abdülvahid b. Abdülkerim. *el-Burhân el-kâşif an icâzâtı'l-Kur'an*. thk. Hadîce Abdurrezzak el-Hadîsî-Ahmet Matlûb. Bağdat: Matbaa el-'Ânî, 1974.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. thk. Muhammed Ebû'l-Fazıl İbrahîm. Kahire: Mektebetü Dâru'l-Türâs, 1984.

Zühaylî, Vehbe ez-. *et-Tefsirü'l-münir fî'l-akide ve's-şeriâ*. 17 Cilt. Dimeşk: Daru'l-Fikir, 2003.